

Trasa A18 – Route of A18

Alina Jaszewska, Sławomir Kałagate

Wstępne wyniki badań archeologicznych na autostradzie A18 Olszyna – Golnice (nitka północna).

Archeologiczne badania wykopaliskowe na trasie planowanej budowy autostrady A18 Olszyna – Golnice (0+633 – 71+533 km) poprzedzono badaniami rozpoznawczymi. Prace te zostały wykonane przez członków Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich Oddział Lubuski, na zlecenie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad Oddział w Zielonej Górze. Badania rozpoczęto w listopadzie 2002 roku, zakończono pod koniec marca 2003 roku. Zarejestrowano 43 stanowiska archeologiczne, w tym: 39 nowych stanowisk (20 zlokalizowano w trakcie penetracji powierzchniowej, a 19 w wyniku badań sondażowych), zaś 5 zweryfikowano z wynikiem pozytywnym.

Pod koniec listopada 2003 roku podpisana została umowa (nr AC/385/2003) na wykonanie ratowniczych badań wykopaliskowych pomiędzy Generalną Dyrekcją Dróg Krajowych i Autostrad w Warszawie a Lubuskim Konsorcjum Archeologicznym w składzie: Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza w Świdnicy koło Zielonej Góry, Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska Alina Jaszewska z Żar oraz Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich Oddział Lubuski.

Badania wykopaliskowe przeprowadzono w pasie rozgraniczającym północną nitkę autostrady, który mieści się w granicach administracyjnych województwa lubuskiego (około 50 km) i dolnośląskiego (około 20 km). Jego przebieg kolidował z zasięgiem 33 stanowisk archeologicznych (ryc. 1**). Badania wykonano na 31 stanowiskach, ponieważ przed podpisaniem umowy na prace archeologiczne doszło do wydzielenia inwestycji budowy mostu na rzece Bóbr, która realizowana była przez GDDKiA Oddział we Wrocławiu. W obrębie inwestycji zlokalizowane były dwa stanowiska: Parkoszków, stan. 1 (AZP 74-15/7) oraz Golnice, stan. 6 (AZP 74-15/6), w odniesieniu do których GDDKiA Oddział we Wrocławiu we własnym zakresie zleciła nadzór archeologiczny. Niestety, do chwili obecnej nie uzyskaliśmy od Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków Delegatura w Jeleniej Górze sprawozdań z tych badań.

Prace terenowe prowadzono od końca listopada 2003 roku do połowy stycznia 2005 roku, z tym, że główna kampania wykopaliskowa zamknęła się pomiędzy marcem a sierpniem 2004 roku.

Budowę drogi łączącej Berlin z Wrocławiem – przyszłej autostrady A18, rozpoczęto w latach trzydziestych XX w. Po jej północnej stronie, około połowy lat trzydziestych XX w. poczyniono przygotowania do budowy drugiego pasa (na odcinku

---

Ryciny w tekście zaznaczone (*) obejmują ryciny, znajdujące się "pod opaską" przy końcu danego tomu, a oznaczone (**) - publikowane są w końcowej, kolorowej części tomu.

od Olszyny do rzeki Czernej). Na szerokości około 20 m teren został zniwelowany do poziomu drogi istniejącej, natomiast na odcinku 10 km (Olszyna – Królów) wybudowano dodatkowy pas. Po II wojnie światowej niedokończony pas drogi został przekazany obecnej GDDKiA.

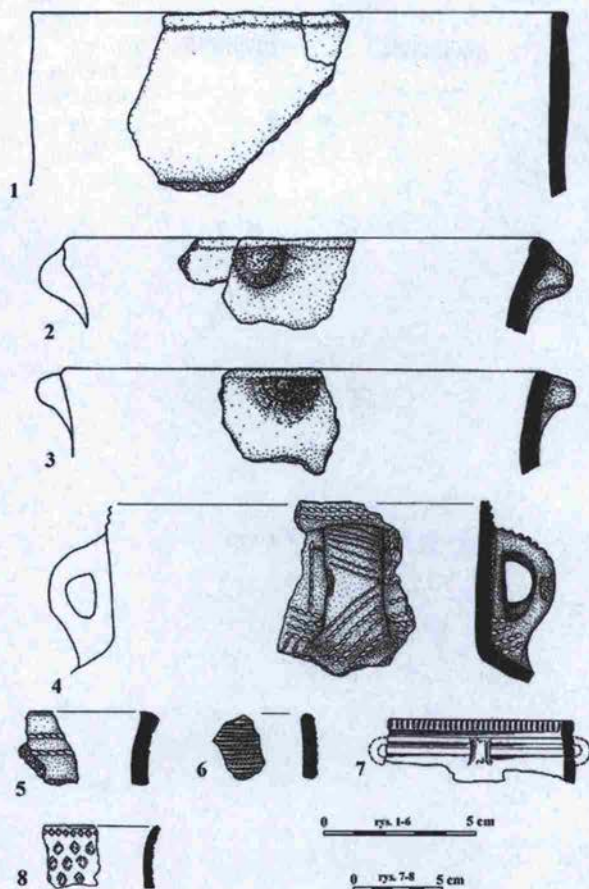
Nitka autostrady, w swym biegu zachodnim (Olszyna – Królów) i wschodnim (Czerna – Golnice), przecina obszar zaliczany do Nizin Sasko-Łużyckich, natomiast w części środkowej (Królów – Czerna) najdalej na zachód wysuniętą część Nizin Środkowopolskich. Obejmuje ona: na zachodzie (na odcinku Olszyna – Królów) wschodnią część Obniżenia Dolnołużyckiego – Równinę Zasięcką z wcinającym się w nią od południowozachodu Wałem Mużakowskim, stanowiącym wschodnią część Wzniesień Łużyckich, który wraz z Wałem Trzebnickim tworzą łuk moreny czołowej zlodowacenia środkowowarciańskiego, rozcięty przez dolinę Nysy Łużyckiej. W części środkowej (na odcinku Królów – Czerna) przebija się przez Wzniesienia Żarskie stanowiące zachodnią część Wału Trzebnickiego. Jest to równoleżnikowy pas mocno rozczłonkowanych równin i wzgórz morenowych, w przeważającej części zalesionych, o maksymalnych wysokościach ponad 200 m n.p.m. (najwyższe wzniesienie – 229 m n.p.m.). W części zachodniej (na odcinku od Czernej do Golnic) autostrada przecina Bory Dolnośląskie, stanowiące wschodnią część Niziny Śląsko-Łużyckiej, od zachodu rozcinając południową część Kotliny Żagańskiej, północną część Równiny Gozdnickiej oraz południową część Równiny Nadbobrzańskiej. W krajobrazie generalnie dominują równiny denudacyjne lub akumulacyjne o niewielkich nachyleniach, z dobrze rozwiniętą siecią hydrograficzną.

Stanowiska archeologiczne położone są głównie w zachodniej i środkowej części autostrady. W części zachodniej, przede wszystkim na obszarze Wału Mużakowskiego, zlokalizowanych jest 14 stanowisk archeologicznych, tworzących skupiska w obrębie miejscowości Tuplice – Trzebiele – Jagłowice (z tego 4 zlokalizowane są w obrębie nitki południowej). W ramach nitki północnej zbadanych zostało 9 stanowisk, w tym 1 z wynikiem negatywnym: Królów, stan. 1, pow. Żary (AZP 68-08/36), którego lokalizacja wynikała z nieściślych danych archiwalnych.

W części środkowej, na obszarze Wzniesień Żarskich, znajduje się 18 stanowisk archeologicznych, z największymi skupiskami w okolicach Lubieszowa – Witoszyna Górnego. Przebadano 15 stanowisk (2 zostaną zbadane w ramach nitki południowej), 1 podlega nadzorom archeologicznym. Negatywny wynik badań wykopaliskowych uzyskano na stanowiskach: Grotów, stan. 49, pow. Żary (AZP 69-09/56), Rościce, stan. 10, pow. Żary (AZP 69-09/59), Drozdów, stan. 3, pow. Żary (AZP 69-10/13) – są to stanowiska zlokalizowane tylko po północnej stronie autostrady, w związku z tym badania zostały na nich zakończone oraz Suchleb, stan. 7, pow. Żary (AZP 68-09/32), które swym zasięgiem obejmuje także południowy odcinek autostrady, a więc w tym przypadku wynik może ulec weryfikacji.

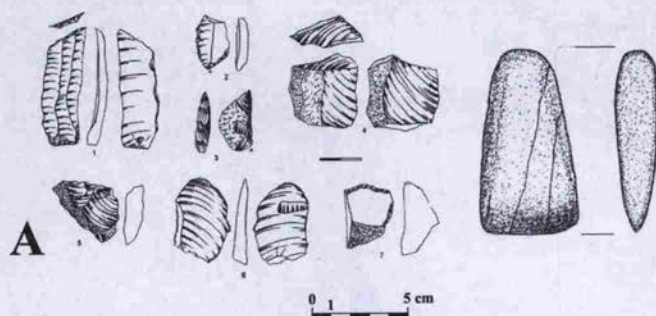
W części wschodniej, na obszarze Borów Dolnośląskich zlokalizowanych jest 11 stanowisk. Osadnictwo zajmuje doliny rzek, biegnących tu w układzie południko-

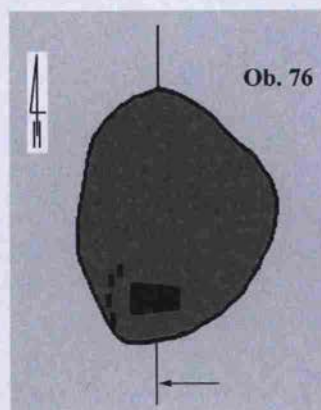

Tablica 1. Kultura ceramiki sznurowej: Kałki, stan. 8, pow. Żagań – rys. 1-6; kultura hawelańska: Czerna, stan. 11, pow. Żary – rys. 7, 8. Rys. Z. Seroczyński i E. Rais-Kufel.

wym. Cztery stanowiska znajdują się w dolinie rzeki Czernej: potwierdzono istnienie osadnictwa na trzech z nich, natomiast stanowisko w Czernej 13, pow. Żagań (AZP 70-11/67) zostało przeznaczone do nadzorów archeologicznych. Na obszarze pomiędzy rzeką Czarną a rzeką Kwisą znajdują się trzy stanowiska archeologiczne, na których wynik badań był negatywny: w Łozach, stan. 1, pow. Żagań (AZP 72-12/1), Świętoszowie, stan. 2, pow. Bolesławiec (AZP 72-13/2) i w Świętoszowie, stan. 1, pow. Bolesławiec (AZP 72-13/1). To ostatnie będzie badane również w pasie nitki południowej. W dolinie rzeki Kwisy zlokalizowane są 2 stanowiska archeologiczne. Na obszarze pomiędzy Kwisą a Bobrem nie zarejestrowano stanowisk archeologicznych. Natomiast w dolinie Bobru znajdują się 2 stanowiska: Parkoszków, stan. 1, pow. Bolesławiec (AZP 74-15/7) i Golnice, stan. 6, pow. Bolesławiec (AZP 74-15/6), nie badane w ramach nitki północnej (z przyczyn powyżej omówionych), ale przeznaczone do badań w pasie nitki południowej.

Tablica 2. Iłowa, stan. 22, pow. Żagań.
A – inwentarz;
B – rzut poziomy i profil obiektu 76.
Rys. M. Masojć,
E. Rais-Kufel.

B

LEGENDA

- żółty drobnoziarnisty piasek
- brązowa spiaszczona próchnica z drobnymi węglami drzewnymi
- siekierka kamienna
- narzędzia krzemienne

0 10 50 cm

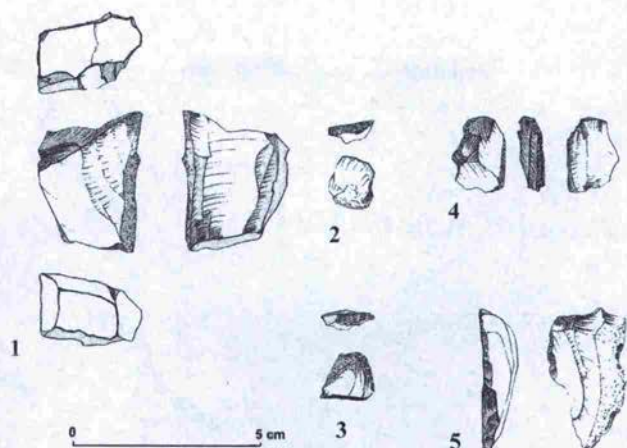

Badania archeologiczne dostarczyły znaczącej ilości źródeł do poznania poszczególnych faz zasiedlenia tych terenów. Do tej pory osadnictwo pradziejowe rejestrowano w okolicach Trzebiela – Tuplic – Jagłowic, Witoszyna Górnego – Lubieszowa oraz w dolinie Bobru. W rejonie przyszłej autostrady znajdowały się pojedyncze stanowiska.

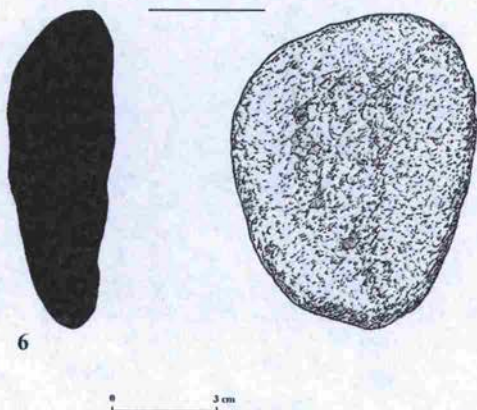
Najwcześniejsze, zarejestrowane osadnictwo pochodzi z środkowej i schyłkowej fazy okresu neolitu. Są to osady lub ślady osadnictwa ludności kultury amfor kulistych, kultury pucharów lejkowatych oraz kultury ceramiki sznurowej. Jego występowanie związane jest z dolinami rzek lub cieków.

Relikty osady ludności kultury ceramiki sznurowej zarejestrowano w Kałkach, stan. 8, pow. Żary (AZP 67-07/23). Materiał ceramiczny wystąpił w warstwie spływowej południowego stoku wyniesienia położonego około 30 m na północ od badanego obszaru. Poza tym zarejestrowano jeden obiekt tożsamy chronologicznie z warstwą kulturową. Materiał ceramiczny był silnie rozdrobniony, uniemożliwiający

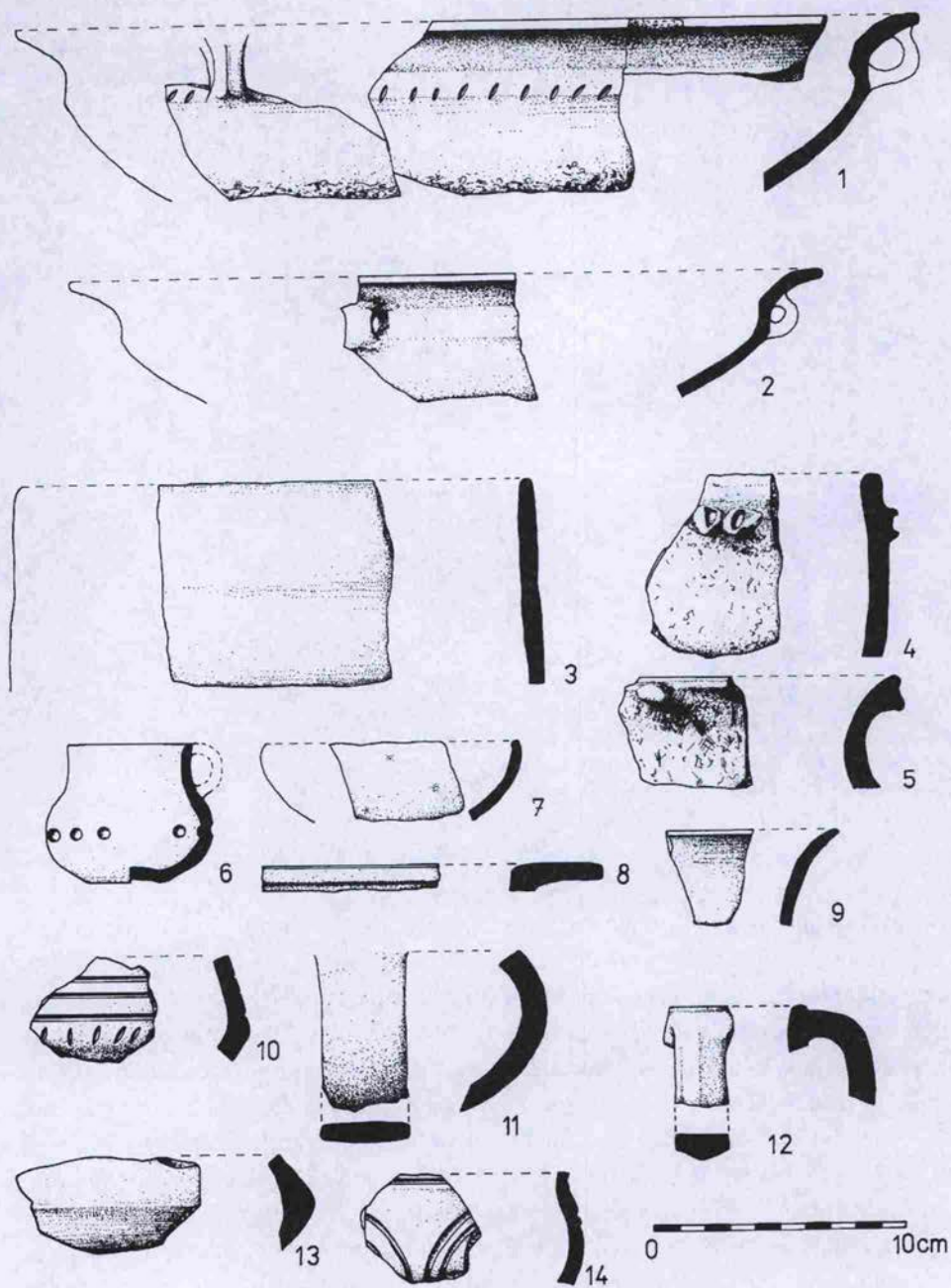

Tablica 3. Konin Żagański,
stan. 35, pow. Żagań.
Materiał krzemienisty z wczesnej epoki brązu
– rys. 1-5; rozcieracz
kamienny – rys. 6.
Rys. P. Osypiński,
A. Michalak.

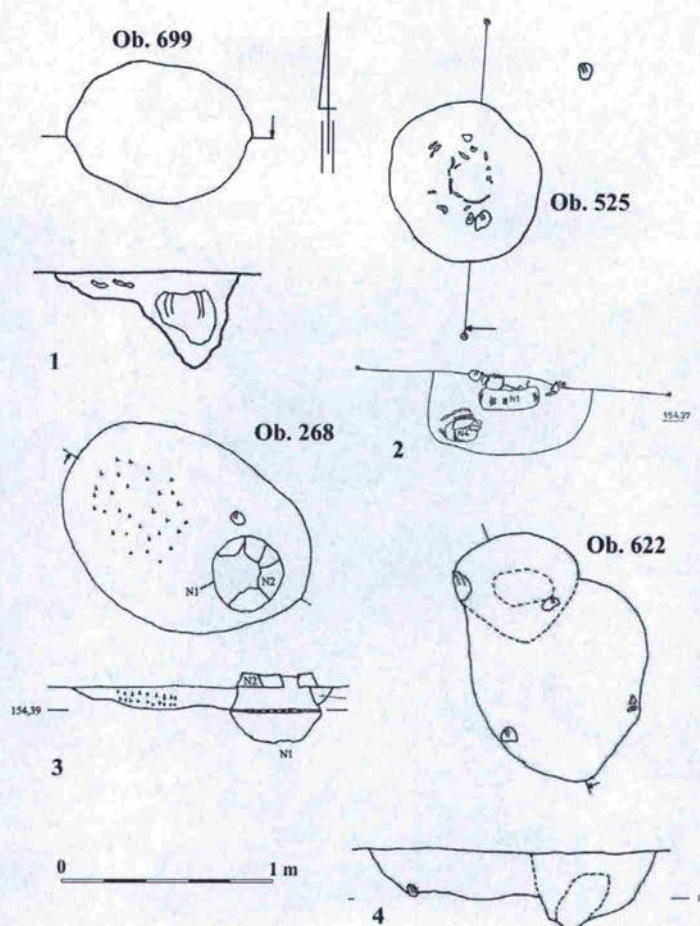
rekonstrukcję naczyń. Ogólnie można stwierdzić, że dominują ułamki pochodzące z brzuśców. Z form naczyń wyróżniono m.in. puchary (tabl. 1: 2, 3). Wśród elementów zdobniczych wystąpiły poziome odciski zwielokrotnionego sznura, m.in. w układzie krokwiastym (tabl. 1: 4), ornament guzowy (tabl. 1: 2, 3) oraz poziome i skośne linie ryte (tabl. 1: 6). Na podstawie cech morfologicznych i technologicznych ceramikę tę należy łączyć z dolnoodrzańską grupą ludności kultury ceramiki sznurowej (K. Siuchniński 1969). Ślady osadnictwa neolitycznego zarejestrowano w Czernej, stan. 11, pow. Żagań (AZP 70-11/65). M.in. odkryto dołek postępowy kultury amfor kulistych (obiekt 2258), w którym wystąpiły 2 fragmenty ceramiki oraz jamę kultury ceramiki sznurowej (obiekt 310) z 9 fragmentami naczyń glinianych. Poza tym fragmenty ceramiki związanej z kulturą pucharów lejkowatych lub kulturą hawelańską wystąpiły w warstwie kulturowej w południowej części tegoż stanowiska (tabl. 1: 7, 8). W łłowej, stan. 22, pow. Żagań (AZP 70-11/13) ogólnie na okres neolitu datowano jamę gospodarczą (obiekt nr 76), w wypełniku której znajdowały się:

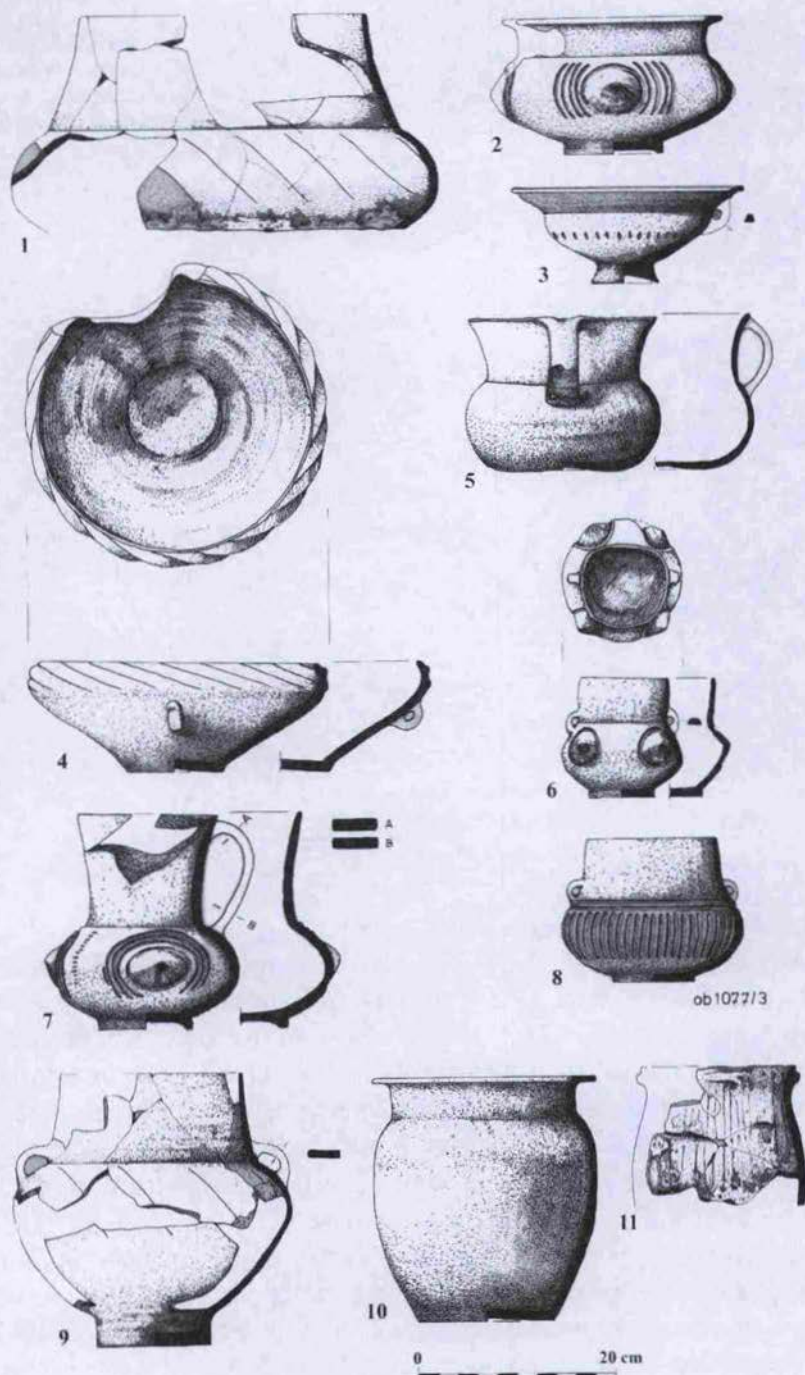
Tablica 4. Jagłowice, stan. 5, pow. Żary. Kolekcja ceramiki kultury luzyckiej. Rys. E. Rais-Kufel.

Tablica 5. Jagłowice, stan. 1, pow. Żary. Przykłady grobów kultury lużyckiej występujących na stanowisku.

wiórowy półtylczak (tabl. 2: 2), odłupek retuszowany (tabl. 2: 2, 6), odłupek (tabl. 2: 3, 4), fragment rdzenia (tabl. 2: 5), okruch retuszowany (tabl. 2: 7) oraz trapezowata siekierka kamienna (tabl. 2: 8). Analogiczne siekierki łączone są z kulturą pucharów lejkowatych (T. Wiślański 1979; A. Kulczycka-Leciejewiczowa 1993). W związku z tym materiały te wstępnie należałoby identyfikować z kulturą pucharów lejkowatych. Ślady osadnictwa neolitycznego zarejestrowano także w Kałkach, stan. 9, pow. Żary (AZP 67-07/24), gdzie natrafiono na krzemienno grocik trójkątny łączony z kulturą amfor kulistych oraz na osadzie w Lubieszowie, stan. 5, pow. Żagań (AZP 70-11/63), gdzie z kolei wystąpiły fragmenty ceramiki kultury amfor kulistych nie powiązane z obiektami lub warstwą kulturową. Ogólnie na okres neolitu datowane są nieliczne materiały ze stanowiska w Mirostowicach Górnych 4, pow. Żagań (AZP 70-10/26), w Witoszynie Górnych, stan. 4, pow. Żagań (AZP 70-10/28) oraz w Lubieszowie, stan. 6, pow. Żagań (AZP 70-10/23).

Tablica 6. Jagłowice, stan. 1, pow. Żary. Ceramika z cmentarzyska kultury łużyckiej z III-III/IV okresu epoki brązu (wybór). Rys. E. Rais-Kufel.

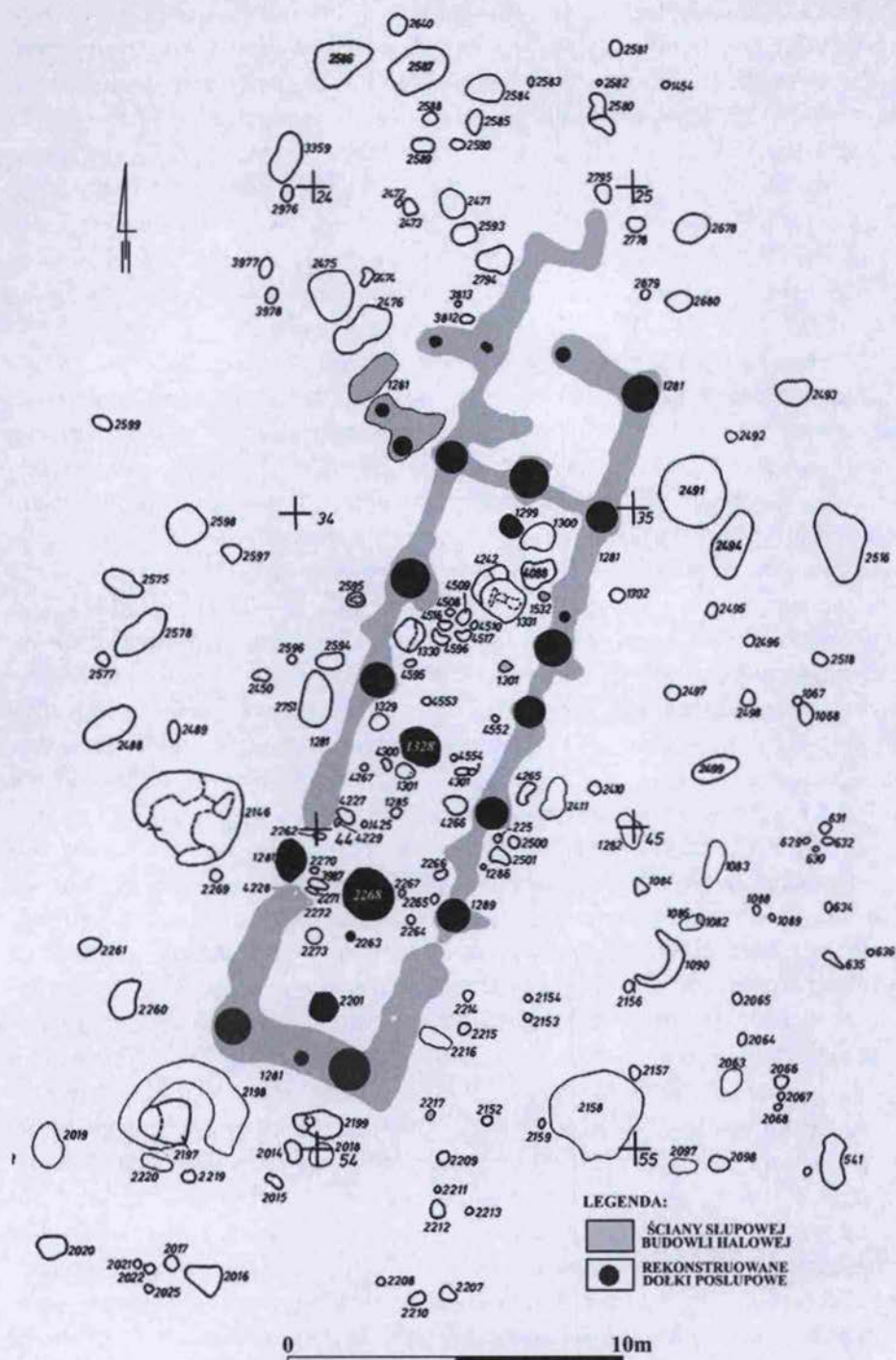

Kolejna faza zasiedlenia to wczesna epoka brązu. Reprezentowana jest przez materiały z Witoszyna Górnego 4, gdzie ze względu na brak wyróżniających cech morfologicznych ceramikę datowano współwystępującym z nią materiałem krzemienным. Krzemień obrabiany był techniką łuszczeniową i uderzenia pośredniego typową dla tego okresu (J. Osypiński 2005). Z podobnym „horyzontem technologicznym” związane są materiały z Konina Żagańskiego, stan. 35, pow. Żagań (AZP 70-11/64), choć w tym przypadku datowanie oparte jest jedynie na materiale krzemienным: rdzeń szczątkowy (tabl. 3: 1) oraz zestaw narzędziowy – skrobacze (tabl. 3: 2, 5); odkryto tu także rozcieracz kamienny (tabl. 3: 6) (M. Masojć 2005). Z fazą tą identyfikowane są 21 obiekty, w tym 1 szafas, 14 jam i 6 dołków postępujących.

Najokazalej reprezentowane są relikty osadnictwa ludności kultury łużyckiej. Zadokumentowano je na 11 stanowiskach archeologicznych. Wśród nich 6 stanowisk pewnie datowanych jest na III-IV okres epoki brązu, w tym na dwóch zarejestrowano jedynie ślady osadnictwa ludności kultury łużyckiej, cztery to osady. Materiały z dalszych czterech stanowisk ogólnie datowano na związane z osadnictwem ludności kultury łużyckiej. Przebadano także jedyne cmentarzysko ciałopalne w Jagłowicach, stan. 1, pow. Żary i powiązaną z nim kolekcję archeologiczną pozyskaną z „pozornego” stanowiska Jagłowice 5, pow. Żary (AZP 68-07/71). Jest to kolekcja, ponieważ po rozpoczęciu badań wykopaliskowych okazało się, że na około 20 arach rozplantowano ziemię przesyconą materiałem ceramicznym. W wyniku przeprowadzonego wywiadu z właścicielem stacji benzynowej okazało się, że ziemia ta została przewieziona z cmentarzyska ciałopalnego w Jagłowicach, stan. 1 (AZP 68-07/21), znajdującego się w odległości około 200 m na wschód od stacji. Pod koniec lat 90-tych XX w. na terenie cmentarzyska, należącym do tej stacji, obniżono poziom terenu wykonując skarpe na południowo-zachodnim skraju (w tej części zadokumentowano groby w połowie zniszczone). Według jej właściciela stacji benzynowej prace te prowadzono rzekomo pod nadzorem archeologów z Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza w Świdnicy k/Zielonej Góry. Jednak w archiwach Muzeum i Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze nie zachowały się dokumenty identyfikujące wykonawcę badań; brak także zezwolenia na ich prowadzenie. Ponieważ poznano pochodzenie tych materiałów, zdecydowano się na przeprowadzenie ratowniczych „badań wykopaliskowych”. Dzięki temu, że eksplorację prowadzono w ramach metra kwadratowego, odtworzono liczne formy naczyń, rejestrowano także „zespoły grobowe”. Materiał ten w większości datowany jest na III i IV okresu epoki brązu (tabl. 4).

Cmentarzysko w Jagłowicach, stan. 1, pow. Żary ulokowane zostało na niewielkim wyniesieniu, łagodnie opadającym w kierunku północnym, północno-wschodnim i wschodnim. Jest ono położone na spiętrzeniu Wału Mużakowskiego będącego dobrze wyrażonym łukiem moreny czołowej, który w tym miejscu przechodzi w nieckę końcową lobu lodowcowego, jakim jest Kotlina Zasiiecka (od strony północnej), a od wschodu przylega do Wzniesień Żarskich (J. Kondracki 2002, s. 176).

Tablica 7. Czerna, stan. 11, pow. Żagań. Rzut poziomy słupowej budowli halowej kultury łużyckiej z III/IV okresu epoki brązu, z próbą rekonstrukcji układu dołków posłupowych.

Stanowisko zlokalizowane jest po obu stronach autostrady, choć w zdecydowanej większości po stronie północnej, pomiędzy 6+120 a 6+250 km, w miejscu przyszłego MOP II – „Jagłowice” po jego stronie północnej i częściowo MOP III – „Trzebiel” po stronie południowej.

Zostało ono w znacznej części zniszczone – od strony północnej zabudowaniami wsi, zaś od strony zachodniej zabudową stacji benzynowej. Od strony południowej i wschodniej zniszczeń dokonywała budowa autostrady. Ich skutki odnotowywane były od 1935 roku. Szczególne nasilenie prac ziemnych nastąpiło w latach 1937-1938, kiedy na długości około 10 km (od dzisiejszej granicy) ruszyły prace związane z dobudową nitki północnej do istniejącej drogi i towarzyszącej jej infrastruktury. Łącznie odkryto wtedy około 25 grobów określanych jako urnowe z przystawkami, także z brukami kamiennymi. Materiały złożone zostały w Heimat Museum in Triebel (Muzeum w Trzebielu) (Niederlausitzer Mitteilungen 1935, s. 129; 1937, s. 146-147; 1938, s. 130-131; 1939, s. 176; Nachrichtenblatt f. deutsche Vorzeit 1937, s. 45, 47). Ich obecny los nie jest znany.

W 2004 roku przebadano powierzchnię 187 arów, zarejestrowano 237 grobów płaskich i 23 kurhany (ryc. 2*).

Jest to cmentarzysko ciałopalne z dwoma podstawowymi formami pochówków: kurhanowymi i grobami płaskimi. Groby występują na całej przebadanej powierzchni. Jednak w ich rozplanowaniu można wyróżnić kilka stref. Wyróżniają się dwa skupiska: północne i południowe. Pomiedzy nimi znajduje się przestrzeń wolna od pochówków, o szerokości 16-40 metrów. O ile kurhany występują w zespołach stosunkowo zwartych, to groby płaskie wykazują większą tendencję do rozproszenia. Ogólnie można stwierdzić, że wypełniają przestrzenie pomiędzy kurhanami. W części północnej tworzą niewielkie zgrupowania liczące po kilka grobów, rozlokowane pomiędzy nasypami kurhanowymi. Skupisko północne składa się z 70 grobów i 6 kurhanów, południowe z 167 grobów i 17 kurhanów. Wielkość skupisk nie posiada zapewne specjalnego znaczenia, ponieważ obszar cmentarzyska został zniszczony ze wszystkich stron i nie jesteśmy w stanie odtworzyć jego pierwotnego zasięgu. Jedynie w części północno-wschodniej uchwycono prawdopodobny zasięg cmentarzyska.

Kurhany tworzą dwa skupiska: północne składające się z 6 obiektów (oznaczone jako A, B, C, D, E, F) i południowe z 17 obiektami (oznaczonymi jako G, H, I, K, L, M, N, O, P, R, S, T, U, V, W, X, Y). Najmniejszy kurhan posiada średnicę 8 metrów, największy około 16 metrów. Wspólną ich cechą są dookolne rowy zlokalizowane u ich podstaw. Nasypy, osiagające średnio 0,6 m, maksymalnie 0,8 m wysokości uformowano z ziemi wydobytej z rowów. W niektórych przypadkach, przed usypaniem kurhanu, teren przeznaczony pod nasyp wyrównywano kilkucentymetrową warstwą żwiru i drobnych kamieni. Na uzyskanej w ten sposób powierzchni o zarysie zbliżonym do koła usypywano ziemię. Wysokość nasypów powiązana była z głębokością i szerokością rowów. Różnice pomiędzy poszczególnymi kurhanami występują w ukształtowaniu rowów i obecności płaszcza kamiennego.

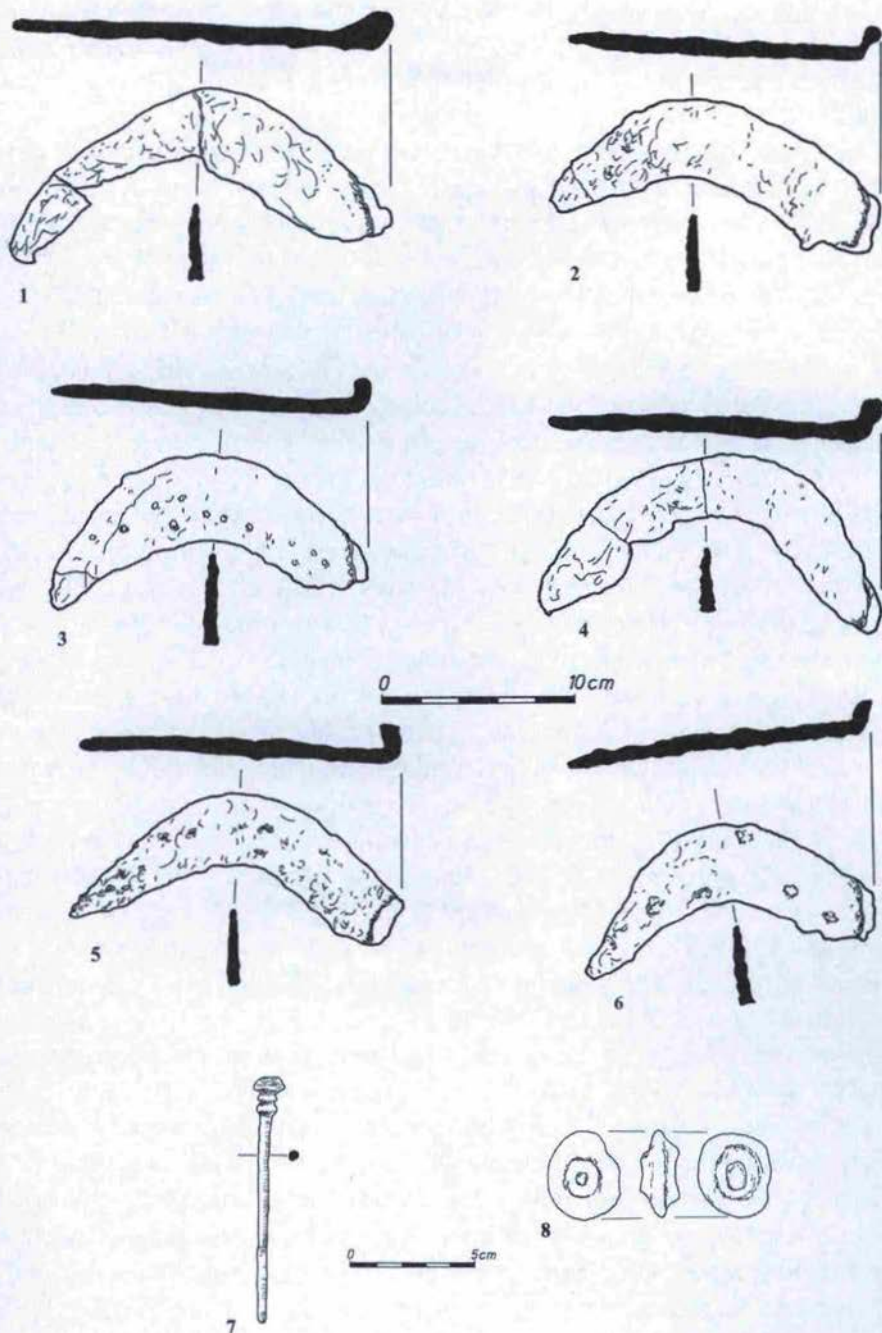

Rowy kurhanów skupiska północnego są otwarte z jednej strony, tworząc rodzaj „wejścia”. Występują dwa typy rowów, tj. otwarte w 1/5 okręgu (kurhan A i D) i otwarte w 1/3 okręgu (kurhan B, C, E, F). Nie zaobserwowano prawidłowości w orientacji „wejść”. W trzech przypadkach znajdują się one od strony północnej z lekkim odchyleniem na zachód (kurhan A, B, C). Rów kurhanu F jest otwarty od północy z lekkim odchyleniem na wschód, kurhanu E od południa z lekkim odchyleniem na zachód, kurhanu D od południowegowschodu.

Ponieważ teren cmentarzyska uległ także przekształceniom spowodowanym przez działalność ludzi (m.in. pozyskiwanie kamieni z nasypów kurhanowych, prace przy eksploatacji lasu itp.), nie zachowały się płaszcze kamienne na nasypach. Resztki płaszcza kamiennego posiadają kurhany A, B, C i D. Kamienie znajdują się na powierzchni nasypów, w okolicach rowów oraz w bezpośrednim sąsiedztwie kurhanów, nie tworząc układów przestrzennych wskazujących na ich celowe ułożenie. W kurhanie A układ kamieni pokrywa się z rowem tworząc regularny wieniec, dodatkowo zamykający okrąg rowu. Natomiast w kurhanach E i F zachował się jedynie nasyp ziemny. Kurhan E jest najbardziej zniszczony, ze słabo wyróżniającym się dookolnym rowem. Pierwotnie dwie części rowu zakwalifikowano jako groby jamowe z wyposażeniem, natomiast trzy części jako jamy. Obecność grobów nie wyklucza istnienia w tym miejscu kurhanu, ponieważ niekiedy wkopywano je w nasypy lub rowy sąsiednich kurhanów. Np. kurhany A, E, F, H, N, O miały groby wkopane w otaczający rów, a kurhany E i F w nasyp. Na obecnym etapie badań trudno wyrokować o zależnościach pomiędzy kurhanami i wkopanymi w nie grobami. Nie było to zjawisko powszechne, natomiast częściej występowało w skupisku północnym.

Południowe skupisko składa się z 17 kurhanów. Jedyna prawidłowość w ich rozplanowaniu obserwowana jest w części południowo-zachodniej, gdzie usytuowane są w dwóch rzędach biegnących z południowegowschodu na północny zachód. W rzędzie południowym znajdują się trzy kurhany, w północnym – cztery. Pozostałe zlokalizowano w północno-wschodniej części skupiska na planie zbliżonym do owalu. Średnica większości, tj. 11 z nich wynosi 12-14 m, trzy posiadają średnicę od 8 do 10 m, pozostałe 16 m. Elementem je różnicującym jest ukształtowanie dookólnego rowu u podstawy nasypu. W przeciwieństwie do skupiska północnego brak jest tutaj kurhanów o rowach otwartych. Ich ukształtowanie raczej zamyka obwód. W trzech kurhanach rów jest minimalnie niedomknięty: w kurhanie I od strony wschodniej, w kurhanie M od północnej oraz w kurhanie Y od północno-zachodniej. Kolejne trzy kurhany posiadają rowy założone na linii okręgu, ale składające się z kilku części: w kurhanie G i X dodatkowy rów zamyka okrąg od strony północno-wschodniej, natomiast rów kurhanu H składał się z czterech różnej długości części układających się w okrąg. Kurhany N, O, S, T, U, V i W posiadają rowy zamknięte na planie zbliżonym do okręgu. Specyficznym układem są pary kurhanów o wspólnym rowie. Taki układ posiadają kurhany K i L (ryc. 3**) oraz R i P. Zapewne spowodowane to zostało bliskością ich lokowania. Podobnie, jak w skupisku północnym, nasypy kurhanów pierwotnie posiadały płaszcz kamienny.

Tablica 8. Czerna, stan. 11, pow. Żagań. Skarb sierpów żelaznych z wczesnej epoki żelaza – rys. 1-6; szpila brązowa z III/IV okresu epoki żelaza – rys. 7; prześlik gliniany – rys. 8.
Rys. P. Dzedzic. układu dołków postępujących.

Nie można wykluczyć, że kurhany były grobowcami rodzinnymi. Ponieważ stwierdzono rozsypywanie kości na całej powierzchni nasypu, wyjaśnienie kwestii związanych z przyjęciem takiej interpretacji przyniesie zapewne analiza antropologiczna.

Na terenie Polski nie zarejestrowano do tej pory podobnych cmentarzysk kurhanowych kultury łużyckiej. Jedyne analogie pochodzą z terenu Niemiec, gdzie publikowane były w ograniczonym zakresie. Wielkością zbliżone jest cmentarzysko kultury łużyckiej z Bischofshausen, Landkreis Oberspreewald-Lausitz (H. Rösler 1995, s. 77-79). Na przebadanej powierzchni 4 ha zarejestrowano, oprócz grobów ciałopalnych, 18 kurhanów o średnicy 10 – 30 m. Relikty kurhanów zachowały się w formie dookólnych rowów ze szczątkowym nasypem kamiennym (H. Rösler 1995, s. 78, tabl. 1). Próba rekonstrukcji jednego z kurhanów potwierdza, że nasypy kurhanowe usypywane były z ziemi wydobywanej z dookólnych rowów (H. Rösler 1995, s. 79, tabl. 2; 1999, s. 43, tabl. 39). Cmentarzysko to datowane jest na 1200-700 p.n.e.

Groby płaskie towarzyszą kurhanom tworząc dwa skupiska: północne i południowe. W skupisku południowym znaczne zagęszczenie grobów występuje w części zachodniej. Ogółem zarejestrowano 237 grobów płaskich, w tym 2 groby zwierzęce. Podstawową formą pochówku był grób ciałopalny jamowy i popielnicowy. Na obecnym etapie badań wyróżniono następujące odmiany:

Popielnicowy – odkryto 97 grobów, co stanowi 41% ogółu. Wyróżniono kilka wariantów: groby z jedną popielnicą, czasami nakrytą misą odwróconą do góry dnem; groby składające się z kilku naczyń ułożonych jedno nad drugim, przy czym każde kolejne naczynie powodowało rozbicie znajdującego się pod spodem; groby z przystawkami od jednej do kilkunastu. Wśród nich wydzielono podwójny pochówek kobiety i mężczyzny (grób 268 – Ha XXIV Ar 27 ćw. A) (tabl. 5: 3); kobiety z dzieckiem (infans I, grób 709 – Ha XXIV Ar 43 ćw. D); grób, w którym wystąpiły przemieszane szczątki zwierzęce z ludzkimi (grób 762 – Ha XIV Ar 90 ćw. A); grób, w którym szczątki zwierzęce złożono w jamie grobowej obok popielnicy ze szczątkami ludzkimi (grób 297 – Ha XXIV Ar 24 ćw. C; grób 363 – Ha XXIV Ar 34 ćw. C). W jednym przypadku szczątki zwierzęce zarejestrowano na stropie grobu (grób 525 – Ha XXIV Ar 16 ćw. C) (tabl. 5: 2).

Popielnicowy z resztkami stosu – wyróżniono je ze względu na podsypanie popielnicy resztkami stosu. Zarejestrowano 14 grobów, co stanowi 6% ogółu.

Jamowy z wyposażeniem – druga pod względem liczebności grupa grobów; ich udział wynosi 40% (94 groby). Oczyszczone (umyte?) szczątki kostne składano do jamy grobowej wraz z wyposażeniem złożonym z pojedynczych fragmentów ceramiki, rozbitych (wrzuconych) naczyń lub całych naczyń. Wśród tej odmiany pochówków wydzielono podwójny pochówek kobiety i mężczyzny (grób 699 – Ha XXIV Ar 44 ćw. A) (tabl. 5: 1), kobiety i dziecka (infans I, grób 87 – Ha XXIV Ar 16 ćw. A; grób 89 – Ha XXIV Ar 16 ćw. B) oraz grób, w którym wystąpiły przemieszane szczątki zwierzęce z ludzkimi (grób 724 – Ha XIV Ar 70 ćw. A).

Jamowy – zarejestrowano 14 grobów (6%). Szczątki kości składano w niewielkich zagłębieniach, oczyszczone z resztek stosu, bez wyposażenia.

Jamowy z resztkami stosu – zarejestrowano 3 groby, co stanowi (1%).

Jamowy z resztkami stosu i wyposażeniem – zarejestrowano 13 grobów (5%). Wśród nich wyróżniony został podwójny pochówek kobiety z dzieckiem (infans I, grób 622 – Ha XXIV Ar 46 ćw. B) (tabl. 5: 3).

Specyficzną formą pochówku były groby zwierzęce. Według definicji T. Węgrzynowicz (1982, s. 26-28) „jest to zespół przepalonych kości wśród których osteolog nie wyróżnił szczątków ludzkich”, użycie zaś określenia „grób” odnosi się do pochówku celowo złożonego do takiego obiektu. Zarejestrowano dwa groby zwierzęce, co stanowi 12% ogółu pochówków. Wszystkie groby, w których do tej pory stwierdzono obecność szczątków zwierzęcych (7), stanowią niecałe 3%. Jest to przeciętny odsetek tego typów grobów na cmentarzyskach kultury łużyckiej (T. Węgrzynowicz 1982, s. 38). Dane te mogą ulec zmianie po zakończeniu analiz.

Liczną kategorią obiektów występujących na cmentarzysku są jamy. Chronologię ustalono dla 117. Pochodzący z nich materiał ceramiczny wykazuje cechy ceramiki grobowej rejestrowanej na cmentarzysku, nie można więc wykluczyć możliwości, że w niektórych przypadkach były to groby symboliczne lub pozostałości naziemnych, niezachowanych konstrukcji właściwych grobów.

Niewątpliwie obiektem ściśle związanym z cmentarzyskiem ciałopalnym jest ustryna, czyli miejsce przeznaczone do palenia zwłok na stosie (obiekt 104 Ha XXIV AR 17 ćw. ABCD). Był to obiekt w zarysie zbliżony do prostokąta, wydłużony od strony południowo-zachodniej, o wymiarach 4, 45 x 2, 40 m. Wypełnisko składało się ze spalenizny z bardzo dużą ilością węgla drzewnych. W jego obrębie wystąpiły równomiernie rozmieszczone, przepalone szczątki kostne oraz fragment przepalonego paciorka bursztynowego, 3 fragmenty przepalonych trzpieni szpil brązowych, 6 fragmentów przepalonych, spiralnych drucików brązowych, fragmenty przepalonych przedmiotów brązowych. Ze względu na znaczną ilość występujących w inwentarzu zabytków, nie można wykluczyć, że obiekt ten został wtórnie wykorzystany jako miejsce pochówku, choć jest to mało prawdopodobne.

Oprócz ceramiki z badań uzyskano fragment toporka kamiennego, dwa ciężarki tkackie, krążek gliniany oraz grzechotkę (grzechotki znajdowane już były w 1938 roku; wymieniono „2 małe dziecięce grzechotki, 1 z małym otworem w części górnej i małym, grubym żwirkiem w środku” (Niederlausitzer Mitteilungen 1938, s. 131). Wśród przedmiotów metalowych zarejestrowano fragment złotego drucika i liczne fragmenty przedmiotów brązowych – brzytwy, sierpów, szpil, guzów, guzików, nitów, kółek, spiral, drucików tordowanych i prostych, najwięcej zaś kulek i „łezek” (te ostatnie były rejestrowane także w inwentarzach w 1938 roku jako „niewiele brązu w postaci całkiem stopionych kawałków w formie kulistej i łezkowej” (Niederlausitzer Mitteilungen 1938, s. 131)

Wśród form naczyń dominują: wazy, misy, dzbany-kubki, amfory. Sporadycznie występują garnki.

Wśród waz występują m.in. formy baniaste (tabl. 6: 1, 2) i dwustożkowate. Wazy najczęściej pełniły w grobach funkcję popielnicy.

Większość mis należy do popularnego dla wczesnych faz kultury łużyckiej typu mis o lejkowato rozchylonym wylewie (tabl. 6: 3, 4). Najczęściej pełniły funkcję naczyń nakrywających popielnice.

Dzbany-kubki zaopatrzone są w duże, taśmowate ucho nie wychylające się ponad krawędź wylewu (tabl. 6: 5, 7).

Amfory o baniastym brzuścu i wysokiej, cylindrycznej szyjce z prostym wylewem (tabl. 6: 8, 9).

Garnki należą do najrzadziej występującej tu formy naczyń. Są to naczynia z rezuły o jajowatym brzuścu z wyodrębnioną szyjką i lejkowato rozchylonym (tabl. 6: 10, 11).

Ceramika była bogato zdobiona m.in. różnego typu guzami: wypchniętymi od środka i obwiedzionymi po boku łukowatymi pasmami żłobków (tabl. 6: 2), wypchniętymi od środka i umieszczanymi w pogłębionym tle (tabl. 6: 7), wypchniętymi od środka i doklejanymi, również obwiedzionymi łukowatym pasmem żłobków oraz niewielkimi, doklejanymi guzkami umieszczanymi na załomie brzuśca. Ornamentem guzowym były dekorowane amfory, dzbany i wazy. Poza tym wśród motywów zdobniczych występuje żłobkowanie poziome i pionowe (tabl. 6: 8), często łączone z ornamentem guzowym oraz kanelury.

Chronologia opiera się przede wszystkim na materiale ceramicznym. Są to w większości formy charakterystyczne dla początkowej fazy kultury łużyckiej, datowanej na III okres epoki brązu, tj. na lata 1400 – 1200 p.n.e. Analogiczna ceramika występuje na Dolnym Śląsku, w zachodniej Wielkopolsce i nad górna Nysą, czyli na terenach, które nawiązują do grupy sasko-łużyckiej i obszaru Brandenburgii (A. Gardawski 1979, s. 64; M. Gedl 1975). Najbardziej typowym wyznacznikiem początkowej fazy kultury łużyckiej tego regionu jest ornament guzowy. Na możliwość wczesnego datowania wskazują również takie elementy jak formowanie dolnych partii naczynia w stopkę, czy występowanie poziomych listewek uchwytowych. Niektórzy autorzy uważają je za nawiązujące do wcześniejszych kultur, mogiłowej lub unietyckiej (J. Kwapiński 1975, s. 186; A. Marcinkian 1983, s. 85).

Obok materiałów ewidentnie wczesnych pojawiają się formy młodsze, występujące w IV, a nawet w V okresie epoki brązu, współwystępujące z elementami starszymi. Ceramika starszych faz kultury łużyckiej na rozpatrywanym obszarze jest dość dobrze znana właśnie z licznych, badanych w okolicy cmentarzysk. Znane z publikacji cmentarzyska kurhanowe w Marcinowie, pow. Żagań (J. Kwapiński 1977) i Olszyńcu, pow. Żary (Z. Malinowski 1959) dostarczyły licznych analogii do najwcześniejszej datowanych naczyń. Jednak wydaje się, że najbardziej miarodajnym odniesieniem będzie rozległe, liczące około 250 grobów cmentarzysko w Przyborowie, pow.

Nowa Sól (A. Marcinkian 1972). Wystąpiły na nim niemal wszystkie formy spotykane w Jagłowicach. Cmentarzysko w Przyborowie funkcjonowało nieprzerwanie od III do V okresu epoki brązu, tj. w latach 1400 do 800 p.n.e. Różnice między inwentarzami ceramicznymi z Przyborowa i Jagłowic są raczej ilościowe. Zakładając, że w materiale ceramicznym z Jagłowic obserwujemy przewagę form starszych (przy jednoczesnym występowaniu młodszych) można zawęzić czas użytkowania tej nekropoli do lat 1400 – 1000 p.n.e, tj. do III – IV okresu epoki brązu.

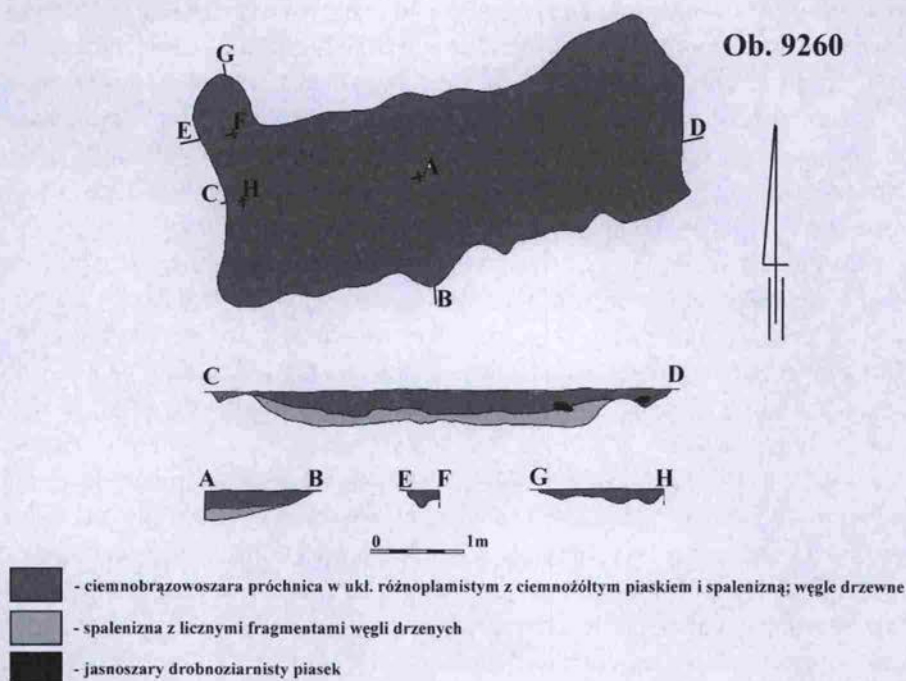
Materiały z osad kultury łużyckiej wystąpiły na stanowiskach: w Jagłowicach 6, pow. Żary (AZP 68-08/73), gdzie w materiale ceramicznym wydzielono kilka fragmentów ceramiki kultury łużyckiej, które jednak należy łączyć ze znajdującym się nieopodal cmentarzyskiem w Jagłowicach, stan. 1 oraz w Królowie, stan. 2, pow. Żary (AZP 68-08/37), gdzie zarejestrowano kilkanaście fragmentów ceramiki kultury łużyckiej, nie powiązanych z obiektami i warstwą kulturową. Ze stanowiska w Jagłowicach 7, pow. Żary (AZP 68-08/74) pochodzi seria kilkuset fragmentów ceramiki powiązanych z warstwą kulturową i obiektami. Wśród nich wyróżniono dołki posłupowe, jamy oraz paleniska. Grupowały się one w zachodniej części badanego obszaru, będącego prawdopodobnie peryferią większej osady. Ponieważ w odległości 700 m na zachód znajduje się cmentarzysko (Jagłowice, stan. 1), należy sądzić, że wokół niego musiało koncentrować się osadnictwo ludności kultury łużyckiej. Kilka obiektów ludności kultury łużyckiej odkryto w Koninie Żagańskim, stan. 35, pow. Żagań. Trzy jamy i dołek posłupowy wystąpiły tutaj w pewnym skupieniu, jednak bez powiązania z warstwą kulturową, co może wskazywać na krótkotrwałe obozowisko. Materiał ceramiczny, o złym stanie zachowania, pozyskano w niewielkiej ilości, pozwalającej ogólnie umieścić jego chronologię w środkowej epoce brązu.

Największą, przebadaną osadą kultury łużyckiej, pochodzącą z tego okresu jest Czerna, stan. 11, pow. Żagań. Odkryto ją w trakcie badań rozpoznawczych w 2003 roku. Została zlokalizowana na kulminacji niewielkiego wyniesienia i jego stoku opadającym w kierunku południowo-wschodnim nad terasę zalewową rzeki Czernej. Obszar ten to południowa część Kotliny Żagańskiej wchodzącej w skład Borów Dolnośląskich (J. Kondracki 2002, s. 177).

W obrębie pasa drogowego autostrady stanowisko położone jest w zdecydowanej części po stronie północnej, pomiędzy 37+230 – 37+600 km, w miejscu przyszłego zjazdu w kierunku Żagania i Lubania. Rozpoznany obszar przekraczał 5 ha.

Osada w Czernej jest bezsprzecznie największą, przebadaną do tej pory osadą ze środkowych faz epoki brązu na terenie Dolnego Śląska. Osady z III i IV okresu epoki brązu są słabo rozpoznane. Konsekwencją tego jest pogląd, że miały one charakter niewielkich, czasowo zamieszkiwanych obozowisk (I. Lasak 2001, s. 258). Przykład Czernej pokazuje, że ludność kultury łużyckiej zakładała także stabilne, długotrwałe osiedla. Porównywalne stanowisko odkryto w Książku, pow. Kłodzko (J. Romanow 1971, s. 93-134; 1974, s. 175-196).

Tablica 11. Czarna, stan. 11, pow. Żagań. Rzut poziomy i przekrój ob. 9260 (półziemianka) kultury łużyckiej.

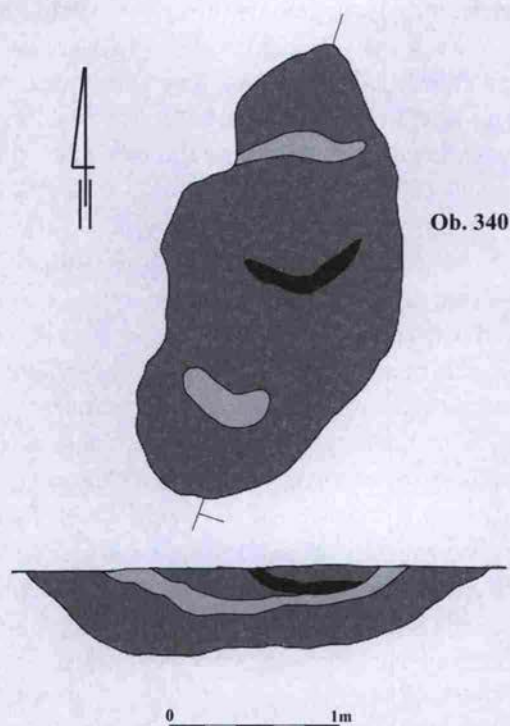
Centrum osady zlokalizowane było wokół kulminacji wyniesienia i na stoku opadającym w kierunku południowo-wschodnim. Dominuje tutaj zabudowa zwarta (ryc. 4*). Tworzyły ją naziemne budynki o konstrukcji słupowej z wyróżniającym się obiektem mieszkalnym (nr 1281) oraz szałas i półziemianki. Towarzystwo im obiekty o funkcjach gospodarczych – paleniska i jamy pełniące różne funkcje, często tworzące skupiska. W strefie tej zarejestrowano warstwę kulturową z licznym materiałem zabytkowym, głównie ceramicznym. W pozostałych rejonach zabudowa była luźniejsza. Najbliżej rzeki znajdowała się strefa produkcyjna z licznymi paleniskami i ogniskami. W części północno-zachodniej, w pobliżu słupowej budowli halowej (obiekt 1281) zarejestrowano dwa obiekty będące pozostałością po wybieżyskach gliny, służącej mieszkańcom do wyrobu ceramiki, uszczelniania ścian budynków itp. Oba posiadały nieregularny kształt i mocno zróżnicowany przekrój. Obiekt nr 3358 posiadał rozmiary 40 x 20 m (800 m²) (ryc. 5**), obiekt 7960 był zdecydowanie mniejszy, o średnicy około 20 m (400 m²). Z ich wypełnień pozyskano niewielką ilość materiału ceramicznego. W obiekcie 3358 wystąpiła wyłącznie ceramika ludności kultury łużyckiej, natomiast z części stropowej obiektu 7960 pozyskano także kilka fragmentów ceramiki nowożytniej. Łącznie z kulturą łużycką łączonych jest ponad 1700 obiektów.

Najciekawsze, a zarazem najbardziej efektowne są relikty naziemnej budowli mieszkalnej o konstrukcji słupowej (ob. 1281) tzw. budynku halowego (tabl. 7; ryc. 6**, 7**, 8**). Jego zarys wystąpił na tle warstwy kulturowej, po odczyszczeniu pozostałości humusu na obszarze kilku arów. Smugi o kilka tonów ciemniejszym zabarwieniu utworzyły podłużny zarys rowów fundamentowych długości 30 m, szerokości 5,5 do 6 m i powierzchni około 170 m². Dłuższa oś usytuowana była na linii południowozachód – północnywschód. W obrębie rowów fundamentowych, co kilka metrów rejestrowano pogrubienia, będące śladami po wkopanych słupach. Dwa rzędy słupów znajdowały się na przebiegu linii fundamentów, dodatkowy rząd biegł środkiem budynku, wzdłuż dłuższej osi. Układ słupów wskazuje na zastosowanie zrębowej konstrukcji ścian. Poprzeczny rów fundamentowy w północnej części budynku dzielił go na 2 pomieszczenia: mniejsze w części północnej i większe w części południowej. Południowo-zachodni narożnik mniejszego pomieszczenia zajmowała komórka lub zagroda. Poza śladami rowu wytyczającymi komórkę, we wnętrzu tego pomieszczenia nie zarejestrowano obiektów. Mogło ono pełnić funkcje gospodarcze lub pomieszczenia dla zwierząt. Wejście znajdowało się w zachodniej części północnej ściany budynku. Od zachodniej i północnej strony wejścia wystąpiły dodatkowe rowy fundamentowe, które pierwotnie tworzyły ścianki przedsionka lub pomieszczenia gospodarczego. Do dużego pomieszczenia mieszkalnego prowadziło wejście znajdujące się w południowej części ściany zachodniej. We wnętrzu nie stwierdzono podziałów, choć nie należy ich wykluczyć. W jego obrębie zarejestrowano 41 obiektów o różnych rozmiarach, maksymalnie do 1 m średnicy. Co najmniej 5 z nich było dołami po słupach podtrzymujących kalenicę dwuspadowego dachu. Obiekt zlokalizowany w północnej części pomieszczenia (nr 1331) pełnił funkcję paleniska, natomiast zgrupowania dołków postępowych mogły tworzyć konstrukcje siedzisk i łózek.

Wśród ceramiki pochodzącej z budynku wystąpiło wiele fragmentów wtórnie przepalonych, natomiast wypełnisko rowów składało się z brązowo-szarej próchnicy przemieszanej z drobnymi węglami drzewnymi. Elementy te wskazywałyby, że obiekt ten uległ spaleni. W wypełnisku obiektu zarejestrowano 528 fragmentów ceramiki, szpilę brązową, 3 krzemienie, 7 fragmentów przepalonych kości zwierzęcych, 5 fragmentów polepy oraz fragment uszkodzonego kamienia szlifierskiego. Znaleziskiem niewątpliwie ułatwiającym uściślenie chronologii domostwa jest brązowa szpila (tabl. 8: 7) odkryta przy spągu rowu fundamentowego, przy południowo-wschodnim narożniku ściany wschodniej. Wydaje się, że ze względu na jej lokalizację, mogła ona pełnić funkcję ofiary zakładzinowej domu. Tak interpretuje znaleziska szpil w domu z Książka J. Romanow (1971, s. 131), a także A. Gardawski (1979, s. 65). Szpila z Czernej zaliczana jest do typu z główką dwustożkowatą i zgrubieniem poniżej (B. Gediga 1967, s. 149). Są one spotykane w zespołach z IV okresu epoki brązu (tamże), ale występowały już w młodszej fazie kultury przedłużyckiej (M. Gedl 1975a, tabl. XLIII: 7). Występują głównie w południowych strefach kultury lużyckiej,

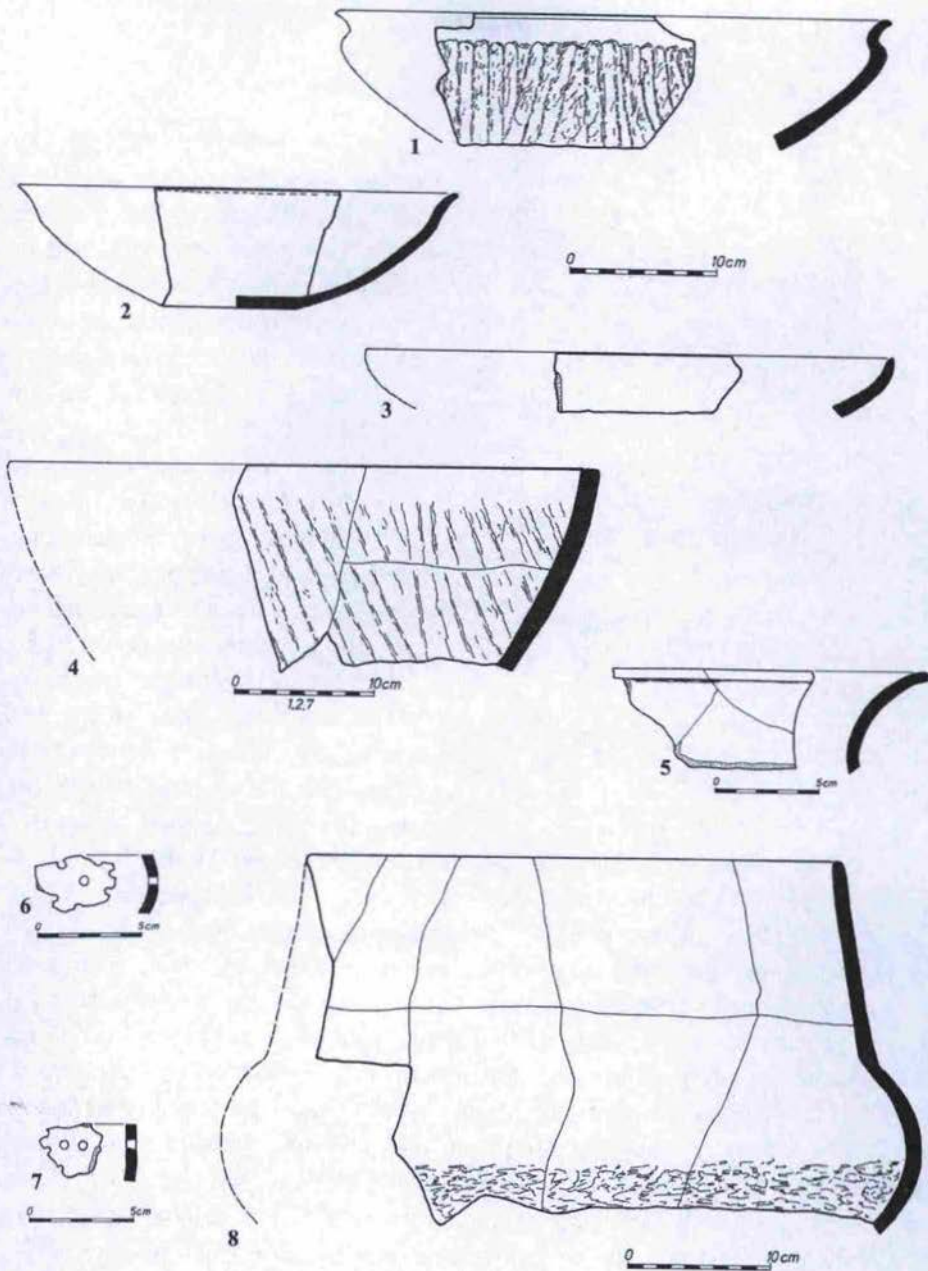
- Brązowa próchnica w ukl. drobnoplamistym z jasnoszarą próchnicą; węgle drzewne
- Intensywna spalenizna
- Szarobrązowa próchnica w ukl. średnioplamistym ze spalenianą; węgle drzewne

Tablica 12. Czerna, stan. 11, pow. Żagań. Rzut poziomy i przekrój ob. 340 kultury łużyckiej.

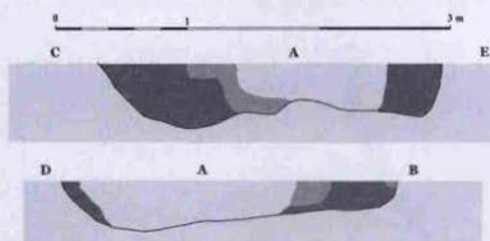
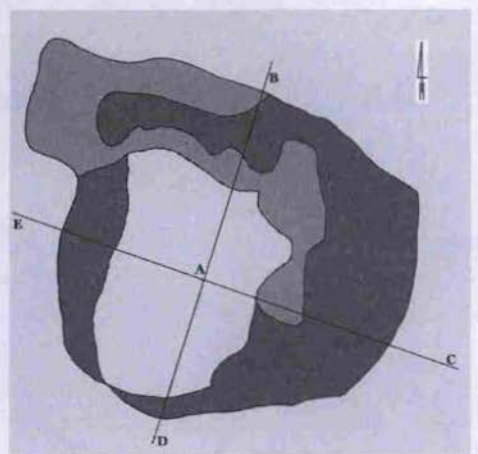
zdarzają się także na Pomorzu (J. Dąbrowski 1997, s. 61). Jednak charakterystyczne są dla III okresu epoki brązu (M. Gedl 1975b, tabl. III), choć rzadziej spotykane są tu okazy ze zgrubieniami umieszczanymi poniżej główki. W związku z tym należy przyjąć, że pochodzą one z przełomu III i IV okresu epoki brązu.

Domostwo o podobnych rozmiarach i konstrukcji, datowane na III okres epoki brązu odkryto na, wspomnianej już, osadzie ludności kultury łużyckiej w Książku (J. Romanow 1971, s. 95-100, 119-124). Obiekty tego typu rejestrowano także po drugiej stronie Odry, m.in. na stanowisku Berlin-Buch. Konstrukcyjnie najbliższy jest budynek słupowy nr 89 (B. Wanzek 2004, s. 57, tabl. 6: 28), o zarysie utworzonym przez rowy fundamentowe. Jest on jednak zdecydowanie mniejszy – długość wynosi około 10 m, szerokość około 3 m. Występują także różnice w podziale wnętrza i usytuowania wejścia w ścianie północnej. Natomiast orientacja budynku jest taka

Tablica 13. Czerna, stan. 11, pow. Żagań. Ceramika kultury łużyckiej pozyskana w trakcie badań (wybór). Rys. J. Orlicka.

LEGENDA

- żółty drobnociarnisty piasek
- pomarańczowy średnociarnisty piasek z przemyściami brązowej próchnicy
- ciemnoszarobrazowa spłaszczonego kształtu ze spalenizną i węglami drzewnymi

Tablica 14. Luboszków, stan. 2, pow. Bolesławiec. Rzut poziomy i przekrój ob. 34 (relikty szałasów) kultury lużyckiej.

jak w Czernej i Książku – na linii południowozachód – północnywschód (J. Michalski 1983, s. 139 ryc. 4). Domostwa, w których przynajmniej jedna ściana posiadała konstrukcję zrębową odkryto także na osadzie w Berlin-Lichterfelde (K. Wagner 2000, s. 48 tabl. 6; s. 49 tabl. 7; s. 50 tabl. 8; s. 51 tabl. 9).

Liczną grupą obiektów mieszkalnych były szałas. Zważając na ich liczebność należy przypuszczać, że były to obiekty krótkotrwałego użytkowania, narażone na spalenie. W ich wypełniskach rejestrowano intensywną spaleniznę z licznymi węglami drzewnymi oraz glinę, która w miejscu kontaktu z ogniem miała postać słabo wypalanej polepy. Dlatego też posiadały lekkie konstrukcje

naziemne np. oparte na żerdziach okrywanych skórą (obiekt 2197, 2198) lub gałęziach uzupełnianych gliną. Ponadto obiekty te były zapewne użytkowane w okresach cieplejszych; w okresie zimowym przenoszono się do budowli stabilniejszych, np. półziemianek i domostw o konstrukcji słupowej. Zarysy szałasów występowały na powierzchni w kształcie owalnego lub półkolistego rowu, otwartego z jednej strony. Ich powierzchnie były zróżnicowane i ważyły się od około 2 do 25 m². W przekroju posiadały kształt trójkątny, nieckowaty lub niszowy, o warstwowym wypełniskach. W pobliżu niektórych szałasów rejestrowano doły postępujące. Mogły one być elementami stabilizującymi konstrukcję naziemną. Jednym z ciekawszych był szałas wyróżniony jako zespół obiektów (nr 1457, 1448 i 1460) (tabl. 9**) z dwoma wejściami: od południowego wschodu i od południowego zachodu. Przy ścianie północnej znajdowała się jama zasobowa. Wnętrze wypełniał obiekt o zarysie zbliżonym do prostokąta. Szalasy z początku epoki brązu odkryto na stanowisku w Grotnikach, gm. Włoszakowice, woj. wielkopolskie (I. Lasak 1996, s. 100-105). Zbliżone konstrukcyjnie szalasy odkryto także na znajdującym się w pobliżu (około 200 m na zachód) stanowisku w Iłowej 22, z tym że łączone są już z późniejszą kulturą białowicką.

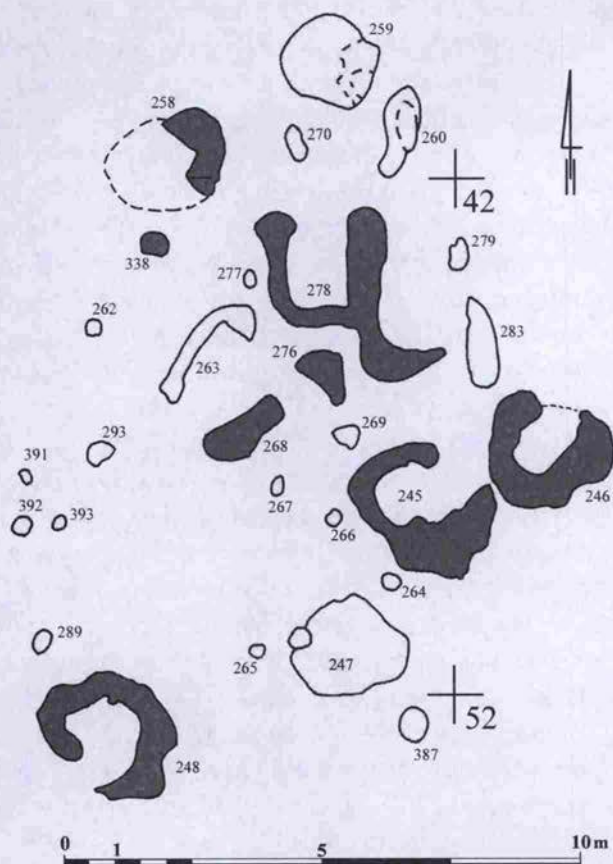
Następną liczną grupą obiektów mieszkalnych są półziemianki. Ich zarysy zbliżone były do prostokąta, owalu lub koła. Posiadały nieckowate, wielowarstwowe wypełniska o miąższości 0, 2 – 1, 0 m, złożone z próchnicy przemieszanej z drobnym piaskiem, czasem gliną i spalenizną. W ich pobliżu, a także we wnętrzu rejestrowano doły postłupowe, które mogą sugerować istnienie drewnianej konstrukcji naziemnej. Obiekt 1334 (tabl. 10**) posiada owalny zarys o powierzchni około 19 m². Wielowarstwowe wypełnisko miało głębokość 0, 7 m. W stropie części centralnej znajdowało się klepisko uformowane z szaro-pomarańczowej gliny. W części zachodniej zarejestrowano palenisko. Innym typem półziemianek są obiekty w zarysie zbliżone do prostokąta. Przykładem takiego obiektu jest ob. 9260 (tabl. 11). Powierzchnia tego obiektu wynosiła 20 m². Wypełnisko miało strukturę dwu- i trzywarstwową o głębokości 0, 4 m, z intensywną spalenizną w części spągowej.

Do obiektów nieodłącznie związanych z osadami należą paleniska. Na osadzie w Czernej zarejestrowano ich kilkadziesiąt. W zdecydowanej większości posiadają kształt wydłużonego owalu lub zbliżony do koła. Ich wypełniska były przeważnie kilkuwarstwowe, składały się z warstwy intensywnej spalenizny z dużą ilością węgla drzewnych i brunatnej próchnicy. W miejscach kontaktu z wysoką temperaturą występował piasek o pomarańczowym lub jasnoczerwonym zabarwieniu. Sporadycznie w paleniskach występowały kamienie. W kilku przypadkach zarejestrowano zespoły palenisk z towarzyszącymi im jamami. Taki układ tworzą obiekty 1452 i 1453, gdzie w zarysie prostokątny obiekt 1453 był paleniskiem, a od strony południowo-zachodniej przylegała do niego nieco większych rozmiarów jama (obiekt 1452). Z tymi obiektami związane są dwa dołki postłupowe znajdujące się w pobliżu. Takie obiekty mogą być pozostałością większej konstrukcji np. pieca.

Najliczniejszą grupą obiektów są jamy. Miały charakter gospodarczy, magazynowy, lub produkcyjny. Związane były z całym układem przestrzennym i funkcjonalnym osady. Przykładem jamy magazynowej jest obiekt 340 (tabl. 12). W kilku przypadkach w jamach zarejestrowano kości zwierzęce. Z jam pochodzą także zabutki związane z gospodarką. W obiekcie 4101 odkryto żarno nieckowate. Znaleziska takie nie są zbyt liczne na stanowiskach kultury łużyckiej, np. na terenie zachodniej Wielkopolski wystąpiły tylko 3 egzemplarze (M. Kaczmarek 2002, s. 121). Z obiektu 2353 pochodzi fragment przęślika (tabl. 8: 8) w formie płaskiego krążka ceramicznego z centralnie umieszczonym dużym otworem. Ten rodzaj przęślików jest najpowszechniejszy w kulturze łużyckiej (M. Kaczmarek 2002, s. 116). Z kolei w półziemiance (obiekt nr 9110) wystąpił fragment ciężarka tkackiego, który może lokalizować warsztat tkacki.

Uzyskana z badań ceramika była mocno rozdrobniona, tylko w kilku przypadkach udało się częściowo zrekonstruować formy naczyń. Ze względu na zły stan zachowania jest możliwe, że niektóre z przedstawianych cech charakteryzują różne formy naczyń. Np. bardzo liczne lejkowato wychylone wylewy mogą pochodzić zarówno z jajowatych garnków, jak i z baniastych mis. Fragmenty ceramiki guzowej

Tablica 15. Iłowa, stan. 22, pow. Żagań. Zespół szalaszów z okresu halsztackiego kultury łużyckiej.

mogą pochodzić z waz, dzbanów, amfor lub kubków. Podobnie proste były wylewy naczyń o cylindrycznych szyjkach.

Zwraca uwagę bardzo duży udział ceramiki cienkościennej, o starannie wygładzonej powierzchni oraz liczne fragmenty ceramiki guzowej, łączone dotychczas raczej z cmentarzyskami. Pewną prawidłowością jest wzrost ilości ceramiki „luksusowej” w najwyższej położonej, północno-zachodniej części osady, w okolicy halowej budowli słupowej (obiekt 1281). W niższej położonej części południowo-wschodniej przeważa ceramika pochodząca z dużych, grubościennych naczyń zasobowych o schropowaconych powierzchniach. Większość naczyń była lepiona techniką taśmową. Świadczy o tym sposób łamania się naczyń, głównie w partiach poniżej wylewu. Ucha mocowane były na czopy. Wyodrębniono liczne fragmenty den ze śladami mocowań wałka, możliwe więc, że dolne partie naczyń wykonywane były inną techniką, niż górne. Naczynia cienkościenne o wygładzonej powierzchni mają barwę jasnobrunatną lub jasnobrunatno-szarą. Powierzchnia naczyń grubościennych jest w większości obrzucana i schropowacona, a także obmazywana palcami lub „wiechciem”. Do schudzania gliny używano białego tłuczniaka o drobniej lub śred-

nioziarnistej granulacji. Liczna, dość gruba domieszka widoczna jest w przełomach nawet ceramiki cienkościennej, „luksusowej”. Grube okruchy białego tłucznia wcierrane były w powierzchnie „obrzućki”.

Najliczniej reprezentowanymi formami były garnki, misy i wazy. Wśród garnków wyróżniono m.in. formy o jajowatym brzuścu (tabl. 13: 5); misy to głównie formy baniaste lub stożkowate (tabl. 13: 1-3), egzemplarze większe mają brzusiec schropowacony lub obrzucony i obmazany palcami, z górnymi partiami brzuśca wygładzanymi (tabl. 13: 4). Wśród naczyń, które udało się częściowo zrekonstruować, wystąpiła waza o baniastym brzuścu i wysokiej, wyodrębnionej, lekko stożkowej szyjce z prostym wylewem, o średnicy 38 cm; powierzchnia wazy jest wygładzona, dolna część brzuśca, poniżej załomu, była schropowacona (tabl. 13: 8). Ponadto odkryto naczynia sitowate (tabl. 13: 6, 7).

Wśród form zdobniczych powszechnie występuje ornament guzowy, którym zdobiono wszystkie formy naczyń. W materiale ceramicznym z Czernej wyróżniono kilka różnych typów ornamentu guzowego.

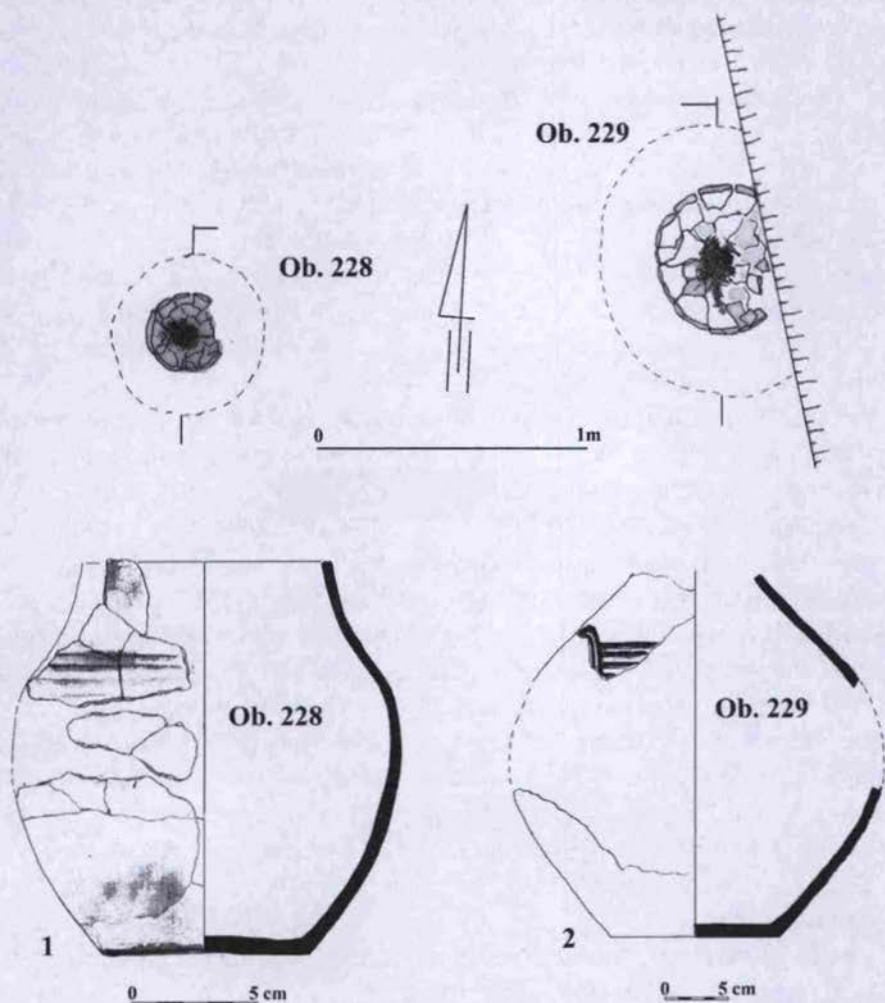
Ceramika kultury łużyckiej tej fazy znana jest prawie wyłącznie z badań prowadzonych na licznych cmentarzyskach ciałopalnych. W południowej części województwa lubuskiego jedyną, niemal całkowicie przebadaną osadą jest Ciepelów, pow. Nowa Sól (J. Lewczuk 1996, s. 333 – 340). Ceramika z osady w Czernej jest praktycznie powtórzeniem inwentarzy ciepelowskich, zarówno pod względem asortymentu, jak i procentowego udziału występujących form i typów (J. Orlicka-Jasnoch 2005, w druku). Osada w Ciepelowie datowana jest na III okres epoki brązu. Innymi elementami pozwalającymi określić chronologię jest wymieniona już szpila brązowa, datowana na III/IV okres epoki brązu oraz odkryty w warstwie kulturowej sierp brązowy z silnie łukowato wygiętym tycem (odmiana z językowatym występem u podstawy). W większości egzemplarze tej odmiany pochodzą z IV okresu epoki brązu (M. Kaczmarek 2002, s. 104).

Wobec powyższego ramy czasowe funkcjonowania osady w Czernej należy zamknąć w przedziale III-III/IV okres epoki brązu.

Rozbieżność chronologiczną z powyższymi ustaleniami przedstawia skarb sześciu sierpów żelaznych odkrytych w calcu w północnej części osady (tabl. 8: 1-6). Analogiczny typ sierpa znany jest z grodu ludności kultury łużyckiej w Wicinie gm. Jasień (materiał niepublikowany znajdujący się zbiorach Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza w Świdnicy). Łączone są one z wczesną epoką żelaza – Halstatt C-D.

Kolejną osadą ludności kultury łużyckiej ze środkowego okresu epoki brązu jest ujawniona w Luboszowie, stan. 2, pow. Bolesławiec (AZP 72-13/4). Zlokalizowana została na prawym brzegu rzeki Kwisy, na wyniesieniu stożka napływowego górującego nad jej terasą zalewową. Obszar ten zaliczany jest do Równiny Nadobrzeńskiej, będącej częścią Borów Dolnośląskich (J. Kondracki 2002, s. 177). Osadnictwo lokuje się na polodowcowych piaskach i różnoziarnistych żwirach stadiału Warty zlo-

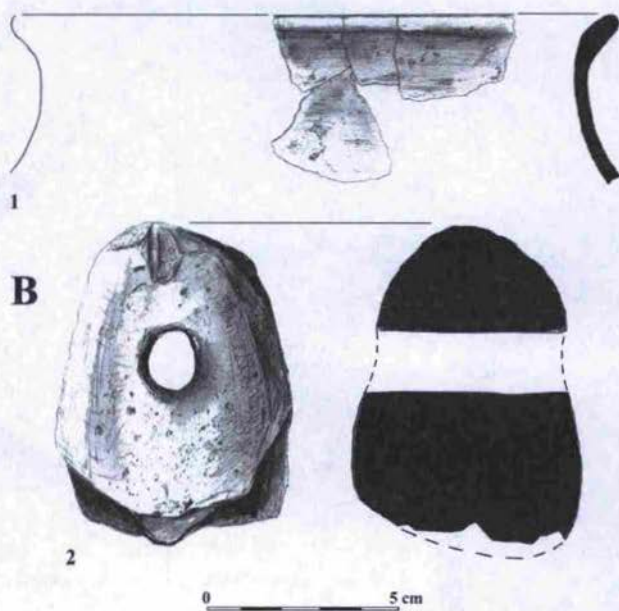
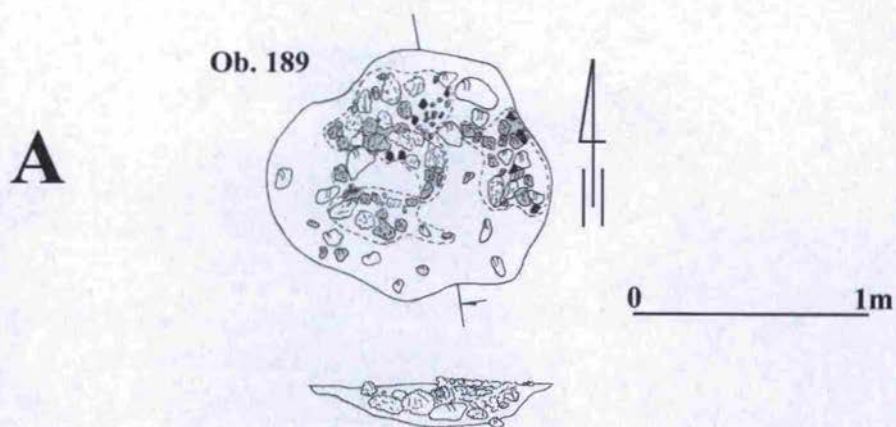

Tablica 16. Lubieszów, stan. 1, pow. Żagań. Obiekty 228 i 229 wraz z naczyniami zasobowymi kultury białowickiej. Rys. J. Wenzel.

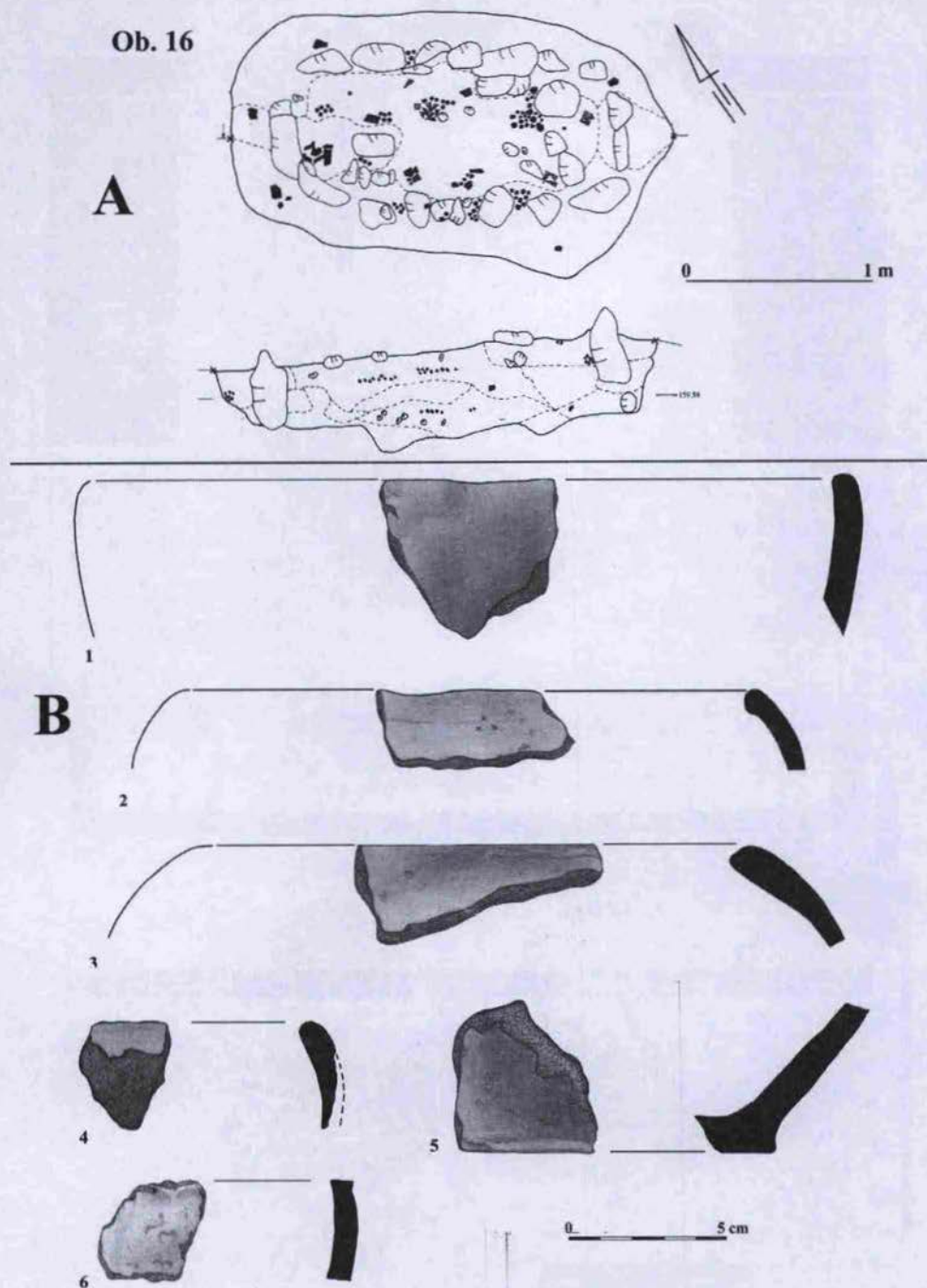
dowacenia Środkowopolskiego. Osady te, ze względu na dobrą przepuszczalność, stwarzały korzystne warunki siedliskowe (D. Ciszek 2004). Stanowisko znajduje się po obu stronach pasa autostrady, pomiędzy 54+550 – 54+900 km.

Bezpośrednio nad próchnicą pierwotną zalegały 2 warstwy akumulacyjne (kulturowe) nieznacznie różniące się od siebie barwą i zawartością próchnicy. W rzucie poziomym różnice te pozostawały nieuchwytnie, a powiązany z nimi materiał ceramiczny posiada mało cech dystynktywnych. Warstwa kulturowa wystąpiła w zachodniej i środkowej części przebadanego obszaru i wyznaczała zasięg stanowiska. Odkryte na stanowisku obiekty koncentrowały się na obszarze wyznaczonym przez

Tablica 17. Lubieszów, stan. 1, pow. Żagań. Obiekt 189 (A) wraz z wyposażeniem (B: 1, 2) kultury białowickiej. Rys. J. Wenzel.

Tablica 18. Lubieszów, stan. 1, pow. Żagań. Obiekt 16 (A) wraz z wyposażeniem (B: 1-6) kultury luboszyckiej. Rys. J. Wenzel.

zasięg warstwy kulturowej. Na podstawie materiału ceramicznego i krzemienego ludności kultury łużyckiej przyporządkowano 19 obiektów, w tym szałas, doły postłupowe i jamy. Część obiektów o nieokreślonej chronologii jest także związana z osadnictwem ludności kultury łużyckiej, co stwierdzono na podstawie analizy przestrzennej i stratygraficznej stanowiska (ryc. 10**).

Wśród obiektów mieszkalnych wyróżniono szałas – obiekt nr 34 (tabl. 14). W rzucie poziomym zarys był zbliżony do koła o średnicy około 2,5 m. Jego wypełnisko składało się z przewarstwień próchnicy i spalenizny z licznymi, drobnymi węglami drzewnymi. Wejście znajdowało się od strony południowej. Nie natrafiono na ślady słupów podtrzymujących konstrukcję, co mogłoby wskazywać, iż całość konstrukcji naziemnej opierała się na szkielecie żerdziowym. Szalas mógł mieć stożkowaty dach, zamknięty powiązаныmi żerdziami. Analogiczne obiekty wystąpiły w obrębie obozowiska kultury łużyckiej w Grotnikach, na stan. 6, gm. Włoszakowice w woj. wielkopolskim (I. Lasak 1996).

Drugą kategorią obiektów mieszkalnych są budowle słupowe. Wyróżniono je na podstawie układów dołów postłupowych oraz analizy występowania materiału ceramicznego. Obiekt taki wyróżniono w zachodniej części osady. Jego zarys wyznaczało 8 słupów. We wnętrzu i w pobliżu obiektu zanotowano znaczną ilość materiału ceramicznego. Druga tego typu budowla posiada zarys prostokątny wyznaczony przez 10 słupów. W południowej części wnętrza znajdowało się skupisko krzemieni. Na osadzie zarejestrowano także jamy gospodarcze i magazynowe.

Większość fragmentów ceramiki pochodzi z brzuśców i pozbawiona jest zdobienia. Wśród nich występuje ceramika grubościenna, schropowana, niekiedy ze śladami obmazywania (fragmenty dużych naczyń zasobowych), jak i cienkościenna, wygładzana – fragmenty waz i mis. Wśród materiału archeologicznego wystąpiła także seria krzemieni łączona z tym horyzontem chronologicznym.

Pomimo niewielkiego obszaru badań, należy sądzić, iż osada miała charakter stały.

Ogólnie z osadnictwem ludności kultury łużyckiej łączone są nieliczne materiały ze stanowisk: w Kałkach, stan 9, pow. Żary (AZP 67-07/24), Chudzowicach, stan. 6, pow. Żary (AZP 68-08/76), Bogumiłowie, stan. 8, pow. Żary (AZP 69-09/58), Lubieszowie, stan. 2, pow. Żagań (AZP 70-10/31).

Z wczesną epoką żelaza – Hallstatt C-D związane są 3 osady ludności kultury białowickiej. W Mirostowicach Górnych, stan. 4, pow. Żagań (AZP 70-10/26) stanowisko położone jest na wypłaszczeniu niewielkiego wzniesienia, na którym zarejestrowano warstwę kulturową oraz powiązane z nią 5 obiektów (3 jamy i 2 dołki postłupowe). Z fazą tą należy także łączyć obiekt 79, którego zarys wyróżniono na podstawie skupiska kamiennego o owalnym kształcie o wymiarach 2,26 x 1,76 m i głębokości 0,64 m. W profilu posiadał kształt prostokątny, o płaskim dnie. Wypełnisko składało się z kamieni tworzących 5 warstw zwartej bryły. Kamienie kruzyły się oraz nosiły ślady spękań. Oprócz gliniastej próchnicy, w wypełnisku zaob-

serwowano ślady spalenizny i węgla drzewnych. Określenie funkcji tego typu obiektów stwarza pewne trudności, ze względu na to, że kamienie szczelnie wypełniają obiekty. Nie mogły więc pełnić funkcji jam zasobowych lub produkcyjnych. Ślady intensywnego działania ognia nasuwają przypuszczenie, że mogły to być obiekty akumulujące ciepło. Kilka takich obiektów wystąpiło także na niedalekiej osadzie w Lubieszowie, stan. 1. W pobliżu skupiska obiektów znajdowała się jama o zarysie zbliżonym do prostokąta, o wymiarach 2,84 x 1,22 m i głębokości 0,24 m. Wzdłuż wschodniej ściany obiektu zlokalizowane były 3 dołki postłupowe. Dno jamy wyłożone było pierwotnie drewnianą wykładziną. Zapewne była to jama gospodarcza, choć nie należy wykluczyć funkcji mieszkalnej.

Materiał ceramiczny jest bardzo zniszczony, w znacznej części przepalony, często o startej powierzchni zewnętrznej. Zarejestrowane relikty wskazują, że mamy do czynienia z niewielką częścią strefy produkcyjnej większej osady.

W Iłowej, stan. 22, pow. Żagań zarejestrowano 24 obiekty związane z tym okresem. Należą do nich ziemianki i półziemianki, szałas, jamy, jamy zasobowe oraz dołki postłupowe. Szczególnie ciekawą formą zabudowy jest skupisko szałasów oraz jam, tworzące wraz z dołkami postłupowymi rodzaj zagrody (tabl. 15). Materiał ceramiczny związany z tym obiektem jest mało charakterystyczny, pochodzący w większości z brzuśców. W znacznej części jest to ceramika słabo wypalona, z domieszką gruboziarnistego tłuczni i piasku, podatna na kruszenie. Większość fragmentów to ceramika grubościenna, o powierzchni zewnętrznej schropowanej, pozbawiona ornamentyki, reprezentująca ceramikę kuchenną.

Największą, przebadaną osadą ludności kultury białowickiej jest stanowisko w Lubieszowie 1, pow. Żagań (AZP 70-10/30) (ryc. 11*). Usytuowane jest na niewielkim, biegnącym południkowo wzniesieniu. Znajduje się po obu stronach pasa autostrady, pomiędzy 30+900 a 31+300 km. Od strony południowej zostało zniszczone przez obniżenie terenu w czasie przygotowań do budowy drugiego pasa w połowie lat trzydziestych XX w. Na osadzie zarejestrowano relikty osadnictwa związane z dwoma horyzontami chronologicznymi – kulturą białowicką okresu halsztackiego C-D oraz z kulturą luboszycką okresu wpływów rzymskich.

Warstwa kulturowa związana z użytkowaniem osady przez ludność kultury białowickiej wystąpiła na stoku wyniesienia w zachodniej i wschodniej części osady. W części środkowej znajdowała się wychodnia kamienia pochodzenia naturalnego (morenowego) (ryc. 11*). W obniżeniach pomiędzy wyniesieniami tworzyły się „rynny” o podmokłych terenach (torfowiska). Wydaje się, że osadnictwo miało ścisły związek zarówno z występowaniem kamienia, jak i rudy darniowej, gdyż zarówno ludność kultury białowickiej, jak i luboszyckiej intensywnie użytkowała ten obszar. Zapewne z wydobywaniem rudy darniowej przez ludność kultury białowickiej łączy się skupisko podłużnych obiektów zlokalizowanych na stoku opadającym w kierunku północno-zachodnim. Były to wąskie pasma rowków (0,1-0,3 m) o nieckowatym, kilkucentymetrowym przekroju. W ich wypełniskach rejestrowano duże ilości gru-

dek rudy darniowej. Pomędzy rowkami znajdowało się kilkanaście dołków postłupowych o maksymalnych średnicach do 0,3 m. Pomimo braku materiału ceramicznego w wypełniskach należy łączyć je z ludnością kultury białowickiej, gdyż zarejestrowano je na poziomie warstwy kulturowej. Owe rynienki prawdopodobnie były związane z wytopem żelaza z rudy darniowej. O tym, że na osadzie wytapiano żelazo świadczy także obecność pojedynczych grudek żużla żelaznego w jamach zlokalizowanych w części produkcyjnej (obiekty nr 2, 7, 12, 42), które datowane są na okres halszacki oraz w obiekcie o nieokreślonej chronologii (nr 206). Obiekty z zawartością żużla występują jedynie we wschodniej części stanowiska. Możliwe, że część z nich związana była z wytopem żelaza i kowalstwem. Jedynych analogii należałoby doszukiwać się w materiałach z grodziska w Wicinie, stan. 1, pow. Żary, gdzie zarejestrowano warsztat kowalski (niepublikowane, zbiory Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza w Świdnicy k/Zielonej Góry). Kilka pieców do wytopu żelaza, występujących w towarzystwie dużej ilości żużla i szlaki odkryto także w Lodenau (J. Michalski 1984, s. 177). Stanowisko to występuje także jako przypuszczalny gród kultury łużyckiej okresu halszackiego w Lübbenau, Kr. Calau (Z. Bukowski 1979a, s. 228–229 ryc.130).

W rozplanowaniu osady można wyróżnić dwie strefy mieszkalne ulokowane na wschodnim i zachodnim stoku. W strefie zachodniej odkryto kilka szałasów (obiekt nr 345, 316, 225/248/328 i prawdopodobnie 366). Przypuszczalnie obiektem mieszkalnym był także kompleks obiektów nr 303/315, 314, 302, 301. W strefie wschodniej zarejestrowano półziemianki (obiekt nr 394 i 19) oraz liczne jamy związane z magazynowaniem, a być może także ze wspomnianym wyżej kowalstwem.

Licznie występowały jamy o różnym charakterze. Wyróżniają się jamy o ściankach wyłożonych wewnętrzną, drewnianą okładziną (obiekt nr 3, 5, 11), o ściankach wylepionych polepą (obiekt nr 277) oraz o ściankach umocnionych okładziną drewnianą i wylepionych polepą (obiekt nr 283). Zarejestrowano także jamy z kilkoma kamieniami (obiekt nr 200). Szczególną formą jam są naczynia zasobowe wkopane w calec (obiekt nr 65, 228, 229 i 329) (tabl. 16).

Jednym z najciekawszych jest obiekt z ciężarkami tkackimi (nr 189) (tabl. 17A). W rzucie poziomym miał kolisty kształt o średnicy około 1,0 m i głębokości 0,2 m. W wypełnisku przemieszane były fragmenty ciężarków tkackich wraz z przepalonymi kamieniami, gliną i ciemnoszarą próchnicą z drobnymi węglami drzewnymi. Z 550 odzyskanych fragmentów udało się zrekonstruować 1 ciężarek (tabl. 17B: 2). Zachowane fragmenty ciężarków wykonane były z wypalanej gliny. Ponadto zarejestrowano 31 fragmentów wtórnie przepalonej ceramiki. Podobny obiekt, lecz z młodszej epoki brązu, zarejestrowano w Pritzen 42, Lkr. Oberspreewald-Lausitz, z tym że znajdował się on w obrębie budynku słupowego i interpretowany jest jako jama po palenisku, do której zrzucano odpadki (E. Bönisch 2004, s. 94 oraz ryc. 9, 23).

Ceramika charakteryzuje się małym urozmaiceniem form i ornamentyki. Przeważnie pochodzi z brzuśców. Wyróżniono 3 grupy technologiczne: cienkościenną, średniościenną i najliczniejszą grubościenną.

Osadnictwo późnego okresu wpływów rzymskich związane jest z kulturą luboszycką. Jego ślady zarejestrowano na stanowiskach w Mirostowicach Grn. 4, Witoszynie Grn. 4 oraz w Czernej 11, pow. Żagań. We wszystkich przypadkach były to pojedyncze obiekty.

Natomiast z osadą mamy do czynienia we wspomnianym już Lubieszowie, stan. 1. Warunki panujące na osadzie oraz jej rozplanowanie omówiono przy analizie osadnictwa halsztackiego. Z kulturą luboszycką związane jest kilkanaście obiektów oraz fragment warstwy zinterpretowanej jako kulturowa. Ponieważ jednak jej zarys był zbliżony do prostokąta, należałoby rozważyć czy nie są to pozostałości zabudowy mieszkalnej lub gospodarczej, tym bardziej, że zlokalizowana była w pobliżu wychodni kamieni, na obszarze posiadającym charakter produkcyjny. Występowała tu także większość obiektów. Warstwa kulturowa przesycona była dużą ilością ceramiki, czasami tworzącej skupiska. Analiza jej rozkładu powinna wyjaśnić wątpliwości związane z interpretacją funkcjonalną warstwy.

Jednym z obiektów znajdujących się w pobliżu strefy produkcyjnej jest jama o trudnej do określenia funkcji, chociaż ze względu na występowanie fragmentów ceramiki „oblepionych” wapnem, nazywana wapiennikiem (tabl. 18A). Obiekt zarysował się na powierzchni w kształcie wydłużonego owalu, o wymiarach 2,2 x 1,1 m, w przekroju nieckowaty, o głębokości do 0,5 m. We wnętrzu znajdował się wieniec kamienny, składający się z 3 warstw, tworzący „ściankę”. Kamienie częściowo oblepione były gliną, bez śladów działania ognia. Wypełnisko składało się z kilku warstw ciemnoszarej i brązowo-szarej próchnicy z drobnymi węglami drzewnymi i grudkami polepy. Na spągu wystąpiła warstwa spalenizny z licznymi, drobnymi węglami drzewnymi. Z obiektu wyeksplorowano 148 fragmentów ceramiki (tabl. 18B: 1-6), 28 krzemieni, ponad 2 tysiące fragmentów polepy, fragmenty żużli i 1 fragment metalu.

Zapewne z osadnictwem ludności kultury luboszyckiej, a z pewnością z okresem wpływów rzymskich należy łączyć stanowiska produkcyjne związane z wytopem żelaza. Na trasie autostrady odkryto 4 takie punkty, zlokalizowane na obszarze Wzniesień Żarskich, poza stanowiskiem w Królowie 2, pow. Żary (AZP 68-08/2), które znajduje się na obszarze graniczącym z Wałem Mużakowskim. Zespół dymarek wystąpił tu na kulminacji niewielkiego wzniesienia (ryc. 12A**). Zarejestrowano 42 obiekty, w tym: 34 to pozostałości dymarek (nr: 3-4, 6-15, 17-37), 7 jam (obiekty nr 5, 16, 38-42), relikty mielerza (obiekt nr 1) oraz bryłę żużla na złożu wtórnym ze zniszczonej dymarki (obiekt nr 2).

Dymarki zgrupowane były w różnokierunkowo usytuowanych rzędach na piecowisku o zarysie owalnym (ryc. 13**). Pomiędzy dymarkami zalegała warstwa kulturowa. Odznaczała się występowaniem drobnych węgli drzewnych oraz inten-

sywnie rdzawym zabarwieniem. Średnice kotlinek dymarek wahały się od 0,3 do 0,6 m, a głębokość od 0,2 do 0,57 m. W planie płaskim miały kształt owalny, rzadziej okrągły. Wypełnisko najczęściej składało się ze zbitej bryły żużła, w części stropowej jednolitej, w części spągowej tworzącej nacieki w postaci łezek i sopli (ryc. 14**). Kotlinki wypełnione były silnie spiaszczoną próchnicą o zabarwieniu od ciemnobrązowego po intensywnie czarny, z domieszką spalenizny. W bezpośrednim sąsiedztwie żużła próchnica często zabarwiona była na kolor oliwkowy. W niektórych przypadkach występowały ślady przepalonego piasku oraz polepy w partiach stropowych.

W obrębie piecowiska odkryto jedynie dolne części dymarek, które zachowały się dzięki wkopaniu ich w calec. Kotlinki przeznaczone były na magazynowanie ściekającego w dół żużła w trakcie procesu wytopu (K. Bielenin 1969, s. 37-38). Nie stwierdzono, aby kotlinka wykładana była gliną. Nie zarejestrowano także pozostałości górnych części pieca, w której dokonywał się właściwy proces metalurgiczny. Jedynym dowodem, że górna część obudowana była gliną, są fragmenty polepy odkrywane w partiach stropowych kotlinek. Bryły żużła były doskonale zachowane, ich ciężar dochodził nawet do 150 kg. Przy jednej z dymarek odkryto prawdopodobnie fragment glinianej dyszy (funkcję przedmiotu można będzie bliżej określić po wykonaniu badań specjalistycznych), a w pobliżu dymarki nr 17 fragment naczynia.

Około 10 m na północ od piecowiska zarejestrowano obiekt 1 (ryc. 12A), w planie płaskim zbliżony do okręgu o powierzchni ponad 7 m², o nieckowatym przekroju i głębokości 0,8 m. Na obrzeżach wypełnisko składało się z intensywnie czarnej próchnicy z drobnymi węglami drzewnymi, część środkową zajmowała brązowa próchnica ze spalenizną i węglami drzewnymi. We wnętrzu odkryto bryłę żużła i beładnie wrzucone kamienie. Obiekt ten jest reliktem mielerza, czyli pieca służącego do wypału węgla drzewnego, wykorzystywanego jako paliwo w procesie wytopu żelaza.

W warstwie kulturowej wokół dymarek odkryto kilka fragmentów ceramiki oraz jedno narzędzie krzemienne. Ceramikę datowano ramowo na okres pradziejowy.

Na podstawie analogii do ośrodka świętokrzyskiego, szacunkową wielkość produkcji czystego żelaza na piecowisku można oszacować na około 350-450 kg (K. Bielenin 1969, s. 40-41).

Dymarki zarejestrowano także w Bogumiłowie, stan. 8, pow. Żary (AZP69-09/58) (ryc. 12C). Złożone było z 30 dymarek (obiekty nr 16, 31-37, 40-43, 50, 105-114, 127-131) oraz jamy o nieoznaczonej chronologii (obiekt nr 30). Dymarki tworzyły 2 skupiska nie układające się w wyraźne ciągi. Na powierzchni kotlinki dymarek miały kształt owalny, rzadziej okrągły, o średnicach od 0,3 do 0,6 m i głębokości do 0,5 m. Ich budowa i wypełniska podobne jak w Królowie, stan. 2.

Kolejne stanowisko z dymarkami zarejestrowano w Rościcach, stan. 9, pow. Żary (AZP 69-09/57). Zostało częściowo zniszczone przez niwelację terenu, w związku z tym rejestrowano jedynie spągi obiektów. Na terenie domniemanego piecowi-

ską odkryto reliktów 4 dymarek (obiekt nr 152-154, 199) (ryc. 12B), w formie przyspągowych części kotlinek, w zarysie posiadające kształt zbliżony do owalnego. W ich wypełnisku rejestrowano bezładnie rozrzucone żuźle. Na południe od nich odkryto 2 obiekty służące do prażenia rudy.

Ostatnim stanowiskiem związanym z wytopem żelaza jest Drozdów, stan. 4, pow. Żary (AZP 70-10/25). Zbadano 101 obiektów, w tym: 60 reliktyw dymarek (obiekty nr 18-44, 46, 48-58, 60-64, 72-76, 84, 86, 88-91, 93-96, 101); 39 jam (obiekty nr 1-17, 45, 59, 65-71, 77-83, 85, 87, 97-100); dołek posłupowy (obiekt nr 47) oraz kuźnię (obiekt nr 92) (ryc. 12D).

Piecowisko tworzyły ciągi dymarek ułożone w 7 rzędach po 8-12 dymarek w każdym. Niezaburzony układ zarejestrowano jedynie w jego zachodniej części, gdzie w dwóch rzędach znajdowało się po 10 dymarek. Pomiędzy dymarkami zarejestrowano warstwę kulturową o intensywnie rdzawym zabarwieniu, z drobnymi węglami drzewnymi. Odkryto w niej 5 fragmentów ceramiki, które ze względu na zły stan zachowania można datować ogólnie na okres pradziejowy.

Centralna część piecowiska została zniszczona przez wkop współczesny, który zaburzył układ pieców. Pod wkopem stwierdzono silnie zniszczone reliktów 2 dymarek. W poziomie zarysy kotlinek miały kształt owalny, rzadziej okrągły, o średnicy od 0,3 do 0,6 m i głębokości od 0,2 do 0,4 cm. Wypełnisko stanowiły przede wszystkim łezki żuźla, nie tworzące zbitej bryły. Kotlinki wypełnione były silnie spiaszczoną próchnicą o zabarwieniu od ciemnobrązowego po intensywnie czarny, z domieszką spalenizny. W bezpośrednim sąsiedztwie żuźla próchnica często zabarwiona była na kolor oliwkowy. W wypełnisku dymarki nr 52 odkryto fragment ceramiki ogólnie datowanej na okres pradziejowy.

Na północnywschód od piecowiska zarejestrowano obiekt 92, prawdopodobnie pełniący funkcję kuźni. W planie płaskim zbliżony był do czworokąta o powierzchni około 3,75 m² i głębokości 0,24 m. W obiekcie zarejestrowano kilkadziesiąt kilogramów bardzo drobnego żuźla rozrzuconego wokół kamienia w kształcie graniastosłupa, który ostrym końcem skierowany był ku górze. Ponieważ narożnik kamienia posiadał czarne zabarwienie, a u jego podstawy odkryto drobne bryłki żuźla, można przypuszczać, że służył on do rozbijania brył żuźla w celu wydobycia z nich nacieków żelaza; kamień mógł być kowadłem.

Na południe od piecowiska zarejestrowano obiekt nr 98 o kształcie zbliżonym do kwadratu, o boku około 1,1 m. Jego wypełnisko składało się z luźno rzuconych kamieni różnej wielkości i kształtu (od 0,1 do 0,4 m średnicy), nie tworzących konkretnej konstrukcji. Pomiędzy kamieniami zalegała ciemnoszara próchnica w układzie jednolitym z licznymi drobnymi węglami drzewnymi i spalenizną. Miąższość obiektu wahała się od 0,1 do 0,3 m. Na obecnym etapie badań trudno zinterpretować funkcję tego obiektu.

Na podstawie analogii, szacunkową wielkość produkcji żelaza w Drozdowie można określić na około 700-900 kg (K. Bielenin 1969, s. 40-41).

Trzy z omówionych wyżej stanowisk znajdują się w niewielkiej odległości od siebie. Są to: Rościce, stan. 9 (20+000 – 20+300 km), Bogumiłów, stan. 8 (22+600 – 22+900 km) i Drozdów, stan. 4 (25+250 – 25+400 km). Ich rozlokowanie może wskazywać, że mamy do czynienia z lokalnym ośrodkiem produkcyjnym, mogącym zaspokoić zapotrzebowanie miejscowej ludności na żelazo. Natomiast stanowisko w Królowie 2, zlokalizowane na 8+700 – 9+000 km autostrady może być częścią ośrodka o nieznanym jeszcze zasięgu.

Ślady osadnictwa nowożytnego zarejestrowano na 18 stanowiskach. W większości przypadków było to kilka obiektów nieokreślonych funkcjonalnie oraz niewielka liczba materiału ceramicznego, pochodzącego przede wszystkim z eksploracji warstwy ornej. Charakteryzuje się on silnym stanem zniszczenia, uniemożliwiającym jego dokładniejsze datowanie.

Trasa przyszłej autostrady biegnie w bezpośrednim sąsiedztwie ważnego nowożytnego ośrodka produkcji naczyń kamionkowych – Trzebiela. Pierwsza udokumentowana o nim wzmianka pojawiła się w przywilejach miejskich nadanych Trzebielowi w 1560 roku. Jego wytwórczość mocno była związana z leżącym nieopodal ośrodkiem w Mużakowie (obecnie Bad Muskau). Pierwsza wzmianka o tym ośrodku pojawiła się w 1596 roku (J. Horschik 1978, s. 301; D. Gaimster 1997, s. 293; P. Dziezic, S. Kałagate, M. Magda-Nawrocka 2004, s. 112-113; S. Kałagate 2004, s. 349). W połowie XVII wieku funkcjonują już ośrodki filialne dla wyżej wspomnianych, zlokalizowane w Tuplicach, Niwicy, Czaplach i Jagłowicach. Ich wyroby wzorowały się na wytwórczości ośrodków centralnych, przy czym należy zaznaczyć, że nie jest ona do końca poznana i wymaga szerszych studiów i badań.

Kilka stanowisk zlokalizowano na terenie wsi Jagłowice. W trakcie badań na stanowisku Jagłowice 7, pow. Żary pozyskano sporą ilość fragmentów naczyń kamionkowych pochodzących najprawdopodobniej z miejscowego ośrodka produkcyjnego. Nie możemy także wykluczyć, że część z nich pochodzi z graniczącego z nim od południowego zachodu ośrodka trzebielskiego lub leżących ok. 5 km na północ Tuplic. Rozdzielenie tych materiałów i przypisanie ich konkretnym ośrodkom być może będzie możliwe dopiero po dokonaniu analiz geochemicznych i porównaniu ich wyników z wynikami analiz próbek pobranych z naczyń o pewnym pochodzeniu.

Innym stanowiskiem, gdzie pozyskano interesujący materiał ceramiczny, był Luboszków, stan. 2, pow. Żagań. Z badań pozyskano ciekawy zbiór fragmentów późnośredniowiecznych i wczesnonowożytnych naczyń kamionkowych. Są tu między innymi reprezentowane ułamki naczyń pochodzące z saksońskiego ośrodka w Żytawie (Zittau). Ich cechą charakterystyczną jest brązowa i czerwona malatura pokrywająca stronę zewnętrzną. W Żytawie i najbliższych okolicach potwierdzona jest produkcja tych naczyń w XIV i XV wieku (G. Stephen 2004, s. 309). Fragmenty podobnych naczyń późnośredniowiecznych pochodzą z badań pracowni garncarskiej pod kościołem św. Krzyża w Żytawie (G. Stephan 2004, s. 313, ryc. 30).

Poza wyżej wspomnianymi ułamkami naczyń pozyskano także fragmenty naczyń kamionkowych typu (grupy) Falkego (dawnej typ Dreihausen). Cechą charakterystyczną i jednocześnie diagnostyczną dla tej grupy naczyń jest ornament wykonany za pomocą pojedynczego stempla, pokrywający najczęściej prawie całą powierzchnię naczynia. Typowym jest stempel w formie niewielkiego kwadratu z czterema wypukłymi punktami. Taki ornament wystąpił tylko na jednym niewielkim ułamku, pochodzącym najprawdopodobniej z cylindrycznego pucharka. Pozostałe fragmenty zaliczone do tego typu są już zdobione stemplem o innej formie – kwadratu z wpisanym wypukłym, równoramiennym krzyżem. Wszystkie te ułamki pochodzą z partii środkowych i przydennych baniastych dzbanów. Podobnie zdobione naczynie pochodzi z badań na Starym Mieście w Żarach (A. Jaszewska, S. Kałagate 1999, s. 27 tabl. 9: 16; G. Stephan 2004, s. 234 ryc. 40c).

Znaleziska tego typu naczyń kamionkowych na stanowisku zlokalizowanym poza miastem, w siedzibie rycerskiej czy klasztorze, nie zdarzają się często. Naczynia te w czasach, gdy je produkowano, należały do najcenniejszych i zarazem najdroższych spośród wyrobów garncarskich. Musiał istnieć zatem jakiś powód ich nagromadzenia w jednym miejscu. Pewne przesłanki daje nam lokalizacja stanowiska w bezpośrednim sąsiedztwie rzeki Kwisy, w miejscu z natury dogodnym do przeprawy. Być może na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych funkcjonowała w tym miejscu karczma. Jej pozostałości mogły zostać zniszczone w trakcie budowy autostrady w latach 30-tych XX wieku. Hipotezę tę mogą potwierdzić badania części stanowiska zlokalizowanej po południowej stronie obecnej, przebudowywanej drogi.

Bibliografia

Bielenin K.

1969 Starożytne hutnictwo świętokrzyskie, Kielce.

Bönisch E.

2004 Häuser, Speicherplätze und Siedlungsmuster – Neues zu Siedlungen der Lausitzer Kultur links der Neiße, [w:] Biblioteka Archeologii Środkowego Nadodrza, Zeszyt 2, II Polsko – Niemieckie Spotkania Archeologiczne „Odra – przeszkoda czy pomost w ekspansji kulturowej?”, Zielona Góra 2004, s. 91–120.

Bukowski Z.

1967 Uwagi o problematyce badań osadnictwa kultury łużyckiej, [w:] Studia i Materiały z Historii Kultury Materialnej, t. XXXIII, Studia z dziejów osadnictwa, t. 5, s. 52–125.

1979a Ogólny rys procesów osadnictwa kultury łużyckiej, [w:] Prahistoria ziem polskich, t. IV: Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, s. 221–229.

- 1979b Charakterystyka cmentarzysk i osiedli kultury łużyckiej, [w:] Prahistoria ziem polskich, t. IV: Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, s. 229-246.
- 1979c Zagadnienia demograficzne i problemy gęstości zaludnienia w kulturze łużyckiej, [w:] Prahistoria ziem polskich, t. IV: Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, s. 246-253.
- 1981 Najstarsze znaleziska przedmiotów żelaznych w środkowej Europie a początki metalurgii żelaza w kulturze łużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły, „Archeologia Polski”, t. XXVI, s. 321-401.
- 1982 Fazy procesu rozprzestrzeniania się znajomości żelaza na obszarze kultury łużyckiej, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R.XXX, nr 3-4, s. 313-322.

Bukowski Z., Wielowiejski J.

- 1970 Narzędzia przetwórstwa zbożowego na ziemiach polskich (od wczesnego neolitu do okresu wczesnośredniowiecznego), Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego, t. 12, z. 1, s. 9-100, Wrocław-Warszawa-Kraków.

Ciszek D.

- 1997 Sytuacja geologiczno-geomorfologiczna stanowisk archeologicznych przy drodze A-12 na odcinku między Nysą łużycką a Kwisą. Maszynopis, Zielona Góra, 2004.

Dąbrowski J.

- 1997 Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce, Białystok.

Domański G.

- 1979 Kultura luboszycka między Łabą a Odrą w II-IV wieku, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk

Dziedzic P., Kałagate S., Magda-Nawrocka M.

- 2004 Wstępne wyniki badań archeologicznych na terenie Starego Miasta w Żaganiu w latach 1995–1997, Archeologia Środkowego Nadodrza, t. 3, s. 65-168.

Fogel J.

- 1979 Studia nad uzbrojeniem ludności kultury łużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły, Poznań.

Gaimster D.

- 1997 German Stoneware 1200-1900. Archaeology and Cultural History, London.

Gardawski A.

- 1979 Grupy z ceramiką guzową na Dolnym Śląsku, w zachodniej Wielkopolsce i nad górną Nysą, [w:] Prahistoria ziem polskich, t. IV: Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego, s. 64-69 Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

Gediga B.

1967 Plemiona kultury łużyckiej w epoce brązu na Śląsku Środkowym, Wrocław-Warszawa-Kraków.

Gedl M.

1975a Kultura przedłużycka, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

1975b Kultura łużycka, Kraków.

1983 Die Nadeln in Polen, Prähistorische Bronzefunde XIII, 7.

Horschik J.

1978 Steinzeug 15. bis 19. Jahrhundert. Von Bügel bis Muskau, Dresden.

Jaszewska A., Kałagate S.

1999 Sprawozdanie z badań ratowniczych przeprowadzonych w Żarach, przy ulicy Osadników Wojskowych 40, stan. 4, wykop V. Maszynopis WKZ Zielona Góra.

Kaczmarek M.

2003 Zachodniowielkopolskie społeczności kultury łużyckiej w epoce brązu, Poznań.

Kałagate S.

2004 Nowożytny materiał ceramiczny pochodzący z badań ratowniczych w Lubsku – przyczynek do badań nad garncarstwem nowożytnym rejonu środkowej Odry, Biblioteka Archeologii Środkowego Nadodrza, z. 2, Zielona Góra, s. 347-362.

Kisza R.

1974 Chronologie der Nadeln in der Frühphase der Lausitzer Kultur, [w:] Studien zur Lausitzer Kultur, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, z. 18, s. 93-143.

Kobyliński Z.

1988 Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.

Kondracki J.

2002 Geografia regionalna Polski, Warszawa.

Kosińska E.

1997 Starszy okres epoki brązu w dorzeczu Warty, Wrocław.

Kulczycka-Leciejewiczowi A.

1993 Osadnictwo neolityczne w Polsce południowo-zachodniej, Wrocław.

Kwapiński M.

1975 Nowe materiały archeologiczne z cmentarzyska w Nowej Soli-Koserzu, [w:] Zielonogórskie Zeszyty Muzealne, t. V, s. 175 – 202

- 1977 Wczesnołużyckie cmentarzysko kurhanowe w Marcinowie, pow. Żagań, [w:] Materiały Komisji Archeologicznej, t. III, Zielona Góra.
- 1985 Analiza taksonomiczna kultur starszej połowy epoki brązu w dorzeczu Środkowej Odry, Gdańsk.

Lasak I.

- 1996 Obozowiska z epoki brązu w Grotnikach, woj. leszczyńskie, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. XXXVII, s. 91-109.
- 2001 Epoka brązu na pograniczu śląsko-wielkopolskim. Część II – Zagadnienia kulturowo-osadnicze.

Lewczuk J.

- 1996 Ratownicze badania wykopaliskowe na obwodnicy Nowej Soli (część Południowa, [w:] „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, XXXVIII, s. 333-340

Malinowski T.

- 1959 Badania archeologiczne na cmentarzysku ludności kultury łużyckiej w Olszyńcu, w pow. żarskim w 1956 roku, Fontes Archaeologici Posnanienses, Vol. X, s. 106 – 125.
- 1961 Katalog cmentarzysk kultury łużyckiej, Warszawa
- 1964 Dalsze badania osadnictwa ludności kultury łużyckiej wczesnej epoki żelaza w Słupcy, Fontes Archaeologici Posnanienses, t. XV, s. 121-154.

Marcinkian A.

- 1972 Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej z III – V okresu epoki brązu w Przyborowie, pow. Nowa Sól, [w:] Zielonogórskie Zeszyty Muzealne, t.III, s. 173 – 423.
- 1974 Stan badań nad kulturą łużycką epoki brązu w północnej części Dolnego Śląska, Zielonogórskie Zeszyty Muzealne, t. IV, s. 41-65.
- 1983 Z badań nad kulturą łużycką w epoce brązu na terenie Krainy Zielonogórskiej, „Rocznik Lubuski”, t. XII, s. 81-99.

Masojć M.

- 1995 Opracowanie materiału krzemienego z badań wykopaliskowych na autostradzie A-18, (maszynopis), Zielona Góra.

Michalski J.

- 1984 Zagadnienie systematyzacji i interpretacji obiektów nieruchomych (ze studiów nad osadami otwartymi kultury łużyckiej), Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne, V, s. 135-195.

Mogielnicka-Urban M.

- 1984 Warsztat ceramiczny w kulturze łużyckiej, Wrocław.

Orlicka-Jasnoch J.

- 2005 Osada ludności kultury łużyckiej z III okresu epoki brązu w Ciepeliowie, pow. Nowa Sól, Archeologia Środkowego Nadodrza, t. IV (w druku), Zielona Góra.

Osypiński P.

- 1995 Opracowanie materiału krzemienego z badań wykopaliskowych na autostradzie A-18, maszynopis, Zielona Góra.

Romanow J.

- 1971 Osada kultury łużyckiej oraz ślady osadnictwa z okresu wpływów rzymskich w Książku, pow. Kłodzko, „Silesia Antiqua”, t. 13, s. 94-134.
- 1974 Wielokulturowa osada w Książku, pow. Kłodzko, „Silesia Antiqua”, t. 16, s. 175-196.

Rösler H.

- 1995 Ein „steinreiches“ Gräberfeld. Bronzezeitliche Hügelgräber im Tagebauvorfeld Seese-Ost bei Bischdorf, Landkreis Oberspreewald-Lausitz, [w:] Archäologie in Berlin und Brandenburg 1993-1994, s. 77-79, Berlin.
- 1999 Verweht und Ausgegraben. Hügelgräber der Lausitzer Kultur in der Düringsheide, [w:] Ausgrabungen im Niederlausitzer Braunkohlenrevier 1998, s. 43-48, Pritzen.

Siuchniński K.

- 1974 Klasyfikacja czasowo-przestrzenna kultur neolitycznych na Pomorzu Zachodnim, cz. I: Katalog źródeł archeologicznych.

Stephan H. G.

- 2004 Badania nad ceramiką „grupy Falkego”. Bogato zdobiona gotycka kamionka łużycka i jej środowisko archeologiczno-historyczne, Wratislavia Antiqua, t. 6, s. 293-329.

Szamałek K., Narożna-Szamałek U.

- 2003 Osada ludności kultury pomorskiej, [w:] Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów”, t. 3, red. L. Czerniak, s. 311-337.

Wagner K.

- 2000 Karin Wagner mit einem Beitrag von Norbert Benecke. Neuentdeckte jungbronzezeitliche Siedlung in Berlin-Lichterfelde, Bezirk Steglitz, [w:] Miscellanea Archaeologica. Festgabe für Adriaan von Müller zum 70. Geburtstag, s. 42-70, Berlin.

Węgrzynowicz T.

- 1982 Szczątki zwierzęce jako wyraz wierzeń w czasach ciepłopalenia zwłok, Warszawa.

Wiślański T.

1999 Kształtowanie się miejscowych kultur rolniczo-hodowlanych. Plemiona kultury pucharów lejkowatych, [w:] Prahistoria ziem polskich, t. II: Neolit, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, s. 164 – 260.

Materiały

Niederlausitzer Mitteilungen, rocznik 1935, 1937, 1938, 1939.

Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit, rocznik 1937.

Alina Jaszewska, Sławomir Kałagate

Preliminary results of archaeological excavations carried out within A18 motorway's belt, Olszyna – Golnice (Northern section).

Summary

Archaeological rescue excavations on the route of planned A18 motorway, Olszyna – Golnice section, were carried out between the end of November 2003 – half of January 2005 by Archaeological Museum of Middle Odra Region, Świdnica near Zielona Góra, Archaeological and Conservation Laboratory Alina Jaszewska, Żary and Scientific Society of Polish Archaeologists, Lubusz Branch.

The excavations were conducted in the N section of A18 motorway which runs across 2 provinces: Lubusz (about 50 km) and Lower Silesia (about 20 km). 31 sites were recognized (Fig. 1**).

The investigated section runs across Saxon – Lusatian Lowland and W part of Middle Poland Lowlands. Archaeological sites are mainly located in the W and central part of the explored section of planned motorway. In the W part 14 sites were recognized (in the region of Mużaków Ridge); they formed a concentration in the area of localities Tuplice – Trzebiel – Jagłowice. In the middle part (Żary Heights region) archaeologists explored 18 sites which formed concentrations in the region of Lubieszów – Witoszyn Górny. 15 sites were excavated here. In the E part (Lower Silesia Forests region) 11 sites were documented. Settlement traces were recognized in meridionally running river valleys (for instance, 4 sites are located in Czerna river valley). There haven't been any sites recognized in the region between Kwisa and Bóbr rivers.

The oldest settlement traces date back to Middle and Late Neolithic. These are settlement remains of GAC, FBC and CWC. Traces of CWC settlement were uncovered in Kałki, site 8. Pottery material, recovered at this site, was heavily fragmented, making it impossible to reconstruct particular vessels; most of collected units can be identified as fragments of bellies. Some forms of beakers were distinguished (Pl. 1: 2, 3). The following ornamentation styles were recognized: horizontal imprints of multiple cords, inter alia, so-called rafter-style (Pl. 1: 4), button-shaped ornament (Pl. 1: 2, 3) as well as horizontal and oblique grooves (Pl. 1: 6). Neolithic settlement traces were discovered in Czerna, site 11: among others: GAC posthole,

---

Figures, referred to in the text as (*), are included on a separate sheets under the cover of the volume; those marked (**) are placed on colour plates at the end of the volume.

in which 2 pottery fragments were found, CWC pit with 9 fragments of clay-vessels. Pottery units attributable to FBC or Havel culture were collected from cultural layer in the S part of the site (Pl. 1: 7, 8). At site Iłowa 22 Neolithic farming pit was unearthed; it contained retouched truncation (Pl. 2: 2), retouched flake (Pl. 2: 2, 6), flake (Pl. 2: 3, 4) fragment of a core (Pl. 2: 5), retouched flint fragment (Pl. 2: 7), and trapeziform stone axe (Pl. 2: 8). Analogous stones are typical of FBC. Neolithic settlement traces were also recorded at site Kałki 9 where triangular flint arrowhead, associated with GAC, was discovered. At site Lubieszowo 5 GAC pottery material was collected, however, it was not recovered from features or cultural layer. Neolithic period is also confirmed by scarce material uncovered at sites Mirosławce Górne 4, Witoszyn Górny 4 and Lubieszów 6.

Settlement remains from Early Bronze Age were found at site 4 in Witoszyn Górny. This site yielded pottery fragments and flint material displaying various technological traits. Similar "technological horizon" is represented by flint artifacts from site Konin Żagański 35, for example core (Pl. 3: 1) and scrapers (Pl. 3: 2, 5); stone grinder (Pl. 3: 6) was also found here.

The only necropolis discovered on this section was the Bronze Age cremation cemetery of Lusatian culture, excavated at site Jagłowice 1. On the area of 187 ares archaeologists recognized 237 flat graves and 23 barrows (Fig. 2*). The explored area was scattered with graves. One can distinguish N and S concentrations. There was an empty space, 16 – 40 meters wide, recorded between these concentrations. Barrows formed relatively dense complexes while flat graves filled the space between barrows. The N gathering comprises of 70 graves and 6 barrows, S concentration includes 167 graves and 17 barrows. In the NE part of the site presumably only the peripheral part of this cemetery was uncovered. The smallest barrow was 8 meters diameter, while the largest – 16 meters. They had certain features in common: surrounding ditches located at its base. Preserved barrows, 0,6 – 0,8 meters high, were made of soil coming from ditches. In some cases, just before raising the barrow, the ground had been leveled with several centimeters thick layer of gravel and small stones. In particular barrows stone pavements were recorded. Flat cremation graves, dug into mounds or barrows' ditches, were unearthed. In the SW part of this cemetery one could recognize barrows arranged in 2 rows running on the SE – NW line.

Among flat graves the most common burial rites are represented by cremation pit-grave and urn-grave. The following types can be differentiated:

- a) urn-graves (Pl. 5: 3);
- b) urn-graves containing remains of a stake;
- c) pit-graves containing grave-goods (Pl. 5: 1);
- d) pit-graves without any grave-goods;
- e) pit-graves containing remains of a stake;
- f) pit-graves containing remains of a stake and grave-goods (Pl. 5: 2).

Only 2 animal burials were detected at the site. There have been few human graves in which animal remains were recognized, while numerous pits were uncovered. Obtained pottery material display traits of so-called grave-pottery. Presumably, these could have been symbolic graves or just the remains of non-preserved constructions. The place of cremation was also discovered.

The assemblage of relics collected from graves consisted of numerous bronze objects (razors, sickles, pins, buttons, rivets, rings, coils, wires, globules and waste of bronze production) as well as fragments of golden wire. Sporadically, pots were documented. Ceramic vessels were richly decorated with various buttons (Pl. 4; 6: 2; 6: 7), for instance amphorae, pitchers and vases. The ornamentation includes horizontal and vertical grooves (Pl. 6: 8), often mixed with buttons, as well as notches. These forms are characteristic of an early stage of Lusatian culture. On the basis of solely ceramic material, it can be ascertained that the necropolis in Jagłowice existed in IIIrd – IVth period of the Bronze Age. We should also remember that this necropolis is one of the largest cremation cemeteries with barrows ever discovered in Western Poland.

Lusatian culture settlement remains are most often found; they were recorded at 10 sites. The largest excavated settlement, investigated at site Czerna 11, dates back to IIIrd – IVth period of the Bronze Age. The explored area exceeded 5 hectares. This settlement is undoubtedly the largest settlement, dating from middle phases of the Bronze Age, ever excavated in the region of Lower Silesia.

Close structures occupying this site were recorded (Fig. 4*). These were ground post-construction buildings with living quarters (no 1281) as well as huts and semi-subterranean houses. There have been several farming features – hearths and various pits – recognized near by. In other parts of the site the buildings were more widely arranged. Production part of the settlement, with numerous hearths and fire-places, was discovered in the proximity of the river. In the SW part, near post-construction building (feature 1281) archaeologists uncovered remains of 2 clay-pits; extracted clay had been used by the inhabitants for the purpose of pottery production, sealing up the walls of dwelling houses, etc. In general, Lusatian culture is represented by over 1700 features. Especially noteworthy are the remains of ground post-construction building (feature 1281) – so-called longhouse (Pl. 7; Fig. 6**, 7**, 8**). Its outline was recognized against a background of cultural layer stretching over several ares. Traces of foundations were 30 m long, 5.5 to 6.0 m wide; the space of this house was about 170 square meters. The longer axis was running on the SW – NE line. The arrangement of posts indicates the usage of framework construction. Transverse ditch of foundations, running in the N part, divided the building into two rooms. One can assume that in the SW corner of the smaller room there had been some kind of a closet orcroft. Living quarter was accessible through the entrance located on the S part of the W wall. 41 features were unearthed inside this building. One of them (1331) functioned as a hearth while concentrations of postholes could have formed constructions of sitting and sleeping spaces. More than 500 pottery fragments were collected from feature 1281 (most of them were secondarily burned). In the bottom part of the ditch of foundations archaeologists discovered bronze pin (Pl. 8: 7), dating from the turn of III/IV period of the Bronze Age.

The largest group of features uncovered in Czerna is represented by pits. These were mainly farming, industrial or storage pits (ex. feature 340; Pl. 12). Some farming objects were recovered from particular pits (channeled quern, spindle whorl, Pl. 8: 8). Besides, numerous semi-subterranean houses (Pl. 10**, 11) and huts were explored. A noteworthy hut with 2 entrances was documented (Pl. 9**).

Ceramic material is represented by pots (Pl. 13: 5), bowls (Pl. 13: 1-4), vases (Pl. 13: 8) and sieve-shaped vessels (Pl. 13: 6, 7). Button-shaped ornamentation was commonly used.

In the N part of this settlement a hoard of 6 iron sickles (Pl. 8: 1-6) was discovered, dated back to Early Iron Age (Ha C-D).

Another Lusatian culture settlement from Middle Bronze Age was discovered at site Luboszków 2 (Fig. 10**). Just as in Czerna, habitation dwellings were recognized here: huts (Pl. 14) and post-construction buildings. Farming and storage pits were also documented.

Early Iron Age (Ha C-D) is represented by 3 settlements of Białowice (Billendorf) culture, excavated at sites Mirostowice Górne 4, Iłowa 4 and Lubieszów 1. At site Iłowa 4 dug-out dwellings, huts, storage pits and postholes were uncovered. Especially interesting was the concentration of huts, pits and postholes forming some kind of a croft (Pl. 15). The largest settlement of Białowice culture was investigated at site Lubieszów 1 (Fig. 11**). Morainic stone outcrop was found in the central part of this site (Fig. 10**). Additionally, a gathering of oblong features was documented, from which large number of bog iron stone nodules was recovered. Presumably these are the remains of iron melting.

Some noteworthy storing vessels, dug into the natural layer (Pl. 16) and a feature with weaver's weights (Pl. 17A) were uncovered here. Out of 550 recovered fragments a single weight was reconstructed (Pl. 17B: 2).

Roman Period is confirmed by single features recognized at sites Mirostowice Górne 4, Witoszyn Górny 4 and Czerna 11. All of these sites are associated with Luboszyce culture. Some larger settlement of this culture was explored at site Lubieszów 1. A remarkable feature was found – probably a lime-pit (Pl. 18A). This feature yielded 148 pottery fragments (Pl. 18B: 1-6), 28 flints, over 2000 pugging units, slag chunks and 1 metal fragment.

Roman Period (Luboszyce culture) should be linked with so-called production sites, connected with iron melting. Four such sites were discovered on the motorway's route. In Królów, site 2 a complex of 34 smelting furnaces was excavated on the top of not large eminence (Fig. 12A**). Remains of charcoal kiln were also documented here. Smelting furnaces were arranged in two rows located on the oval-shaped area (Fig. 12**). Only bottom parts of furnaces, probably made of clay, whose traces are confirmed by pugging fragments, were preserved. Particular slag chunks were very well preserved, some of them weighted up to 150 kg. About 10 meters to the N of the concentration of furnaces, remains of a charcoal kiln were recognized (Fig. 12A**).

Smelting furnaces were also uncovered at site Bogumiłów 8 (Fig. 12C**). Thirty such features, recognized within 2 complexes, were unearthed here. At site Ościce 9 four smelting furnaces were discovered (Fig. 12B**); some scattered slag chunks were collected from their fillers. To the S of them, 2 features, used in the process of iron bog stone roasting, were uncovered.

The last of the sites connected with iron metallurgy is Drozdów 4. 101 features have been investigated here, including 60 smelting furnaces, 29 pits and a forge (Fig. 12D**). There have been rows of smelting furnaces documented, arranged in 7 rows, 8-12 features each. Central part of this complex of furnaces had been destroyed by the modern ditch. Remains of an alleged forge were recognized near by.

Traces of modern settlement were documented at 18 sites. The motorway's route runs in the proximity of an important modern production center of silica vessels – Trzebiel. Its production was strongly linked with nearby center in Mużaków. During excavation works at site Jagłowice 7 significant number of silica vessels were recovered. An interesting assemblage

of LMA and early modern fragments of silica vessels was documented at site Luboszów 2. These are mostly pottery units coming from Saxon production center in Żytawa (Zittau). Additionally, fragments of silica vessels of type Falke were collected. It should be said that silica vessels of that type are rarely found at sites located out of the city limits. In the time of their production such vessels were one of the most precious and expensive among all pottery products. The concentration of the above fragments indicates that, at the turn of middle ages and modern era, some kind of an inn may have existed here. Location of the site in the proximity of Kwisza river, as well as an easy access to the natural ford, seem to confirm this hypothesis.

Figures

- Fig. 1. Location of archaeological sites within the N belt of A18 motorway in Lower Silesia.
- Fig. 2. Jagłowice, site 1, Żary district. Joint plan of uncovered features and preliminary functional – chronological analysis.
- Fig. 3. Jagłowice site 1, pow. Żary. Outlines and cross-sections of feature 707 (barrow I): 1 – light-yellow humus mixed with dark-yellow sand; 2 – light-yellow sand mixed with dark-grey humus, fragmented charcoal; 3 – light-yellow sand; 4 – brown humus, fragmented charcoal; 5 – light-brown humus, fragmented charcoal; 6 – dark-grey sand mixed with coarse-grained gravel and small stones; 7 – brown-dark-brown humus mixed with dark-brown sand, fragmented charcoal; 8 – dark-brown-grey humus mixed with dark-yellow sand; 9 – black-brown humus, fragmented charcoal; 10 – dark-grey-brown humus, mixed with orange and yellow sand; 11 – stone.
- Fig. 4. Czerna, site 11, Żagań district. Joint plan of Lusatian culture features, documented within hectare XII.
- Fig. 5. Czerna, site 11. Overall view at feature 3358. Lusatian culture (clay-pit).
- Fig. 6. Czerna, site 11. Outline of feature 1281, view from the NE side. Lusatian culture.
- Fig. 7. Czerna, site 11. Feature 1281, view from the NE side. Lusatian culture.
- Fig. 8. Czerna, site 11. Reconstruction of feature 1281, view from the NE side. Lusatian culture.
- Fig. 9. Luboszów, site 2, Żagań district. Joint plan of features and preliminary functional – chronological analysis.
- Fig. 10. Lubieszów, site 1, Żagań district. Overall view at site from the E side.
- Fig. 11. Plans of fragments of sites with smelting furnaces. Roman Period: A – Królów, site 2; B – Rościce, site 9; C – Bogumiłów, site 8; D – Drozdów, site 4.
- Fig. 12. Lubieszów, site 1. Joint plan of features and preliminary chronological analysis.
- Fig. 13. Królów, site 2, Żagań district. Overall view at the concentration of kilns. Roman Period.
- Fig. 14. Królów, site 2. Cross-sections of smelting furnaces 24 and 25. Roman Period.

- Pl. 1. CWC: Kałki, site 8, Żagań district – Fig. 1-6; Havel culture: Czerna, site 11, Żary district – Fig. 7, 8. Drawn by Z. Seroczyński, E. Rais-Kufel.
- Pl. 2. Iłowa, site 22, Żagań district. A – inventory; B – outline and cross-section of feature 76. Drawn by M. Masojć, E. Rais-Kufel.
- Pl. 3. Konin Żagański, site 35, Żagań district. Flint relics from Early Bronze Age – 1-5; stone grinder – 6. Drawn by P. Osypiński, A. Michalak
- Pl. 4. Jagłowice, site 5, Żary district. Lusatian culture pottery. Drawn by E. Rais-Kufel.
- Pl. 5. Jagłowice, site 1. Examples of Lusatian culture graves uncovered at site.
- Pl. 6. Jagłowice, site 1. Pottery from Lusatian culture cemetery (selection). IIIrd – IVth period of the Bronze Age. Drawn by E. Rais-Kufel.
- Pl. 7. Czerna, site 11, Żagań district. Outline of post-construction building from IIIrd – IVth period of the Bronze Age and the reconstructed arrangement of postholes. Lusatian culture.
- Pl. 8. Czerna, site 11. Hoard of iron sickles from Early Iron Age – fig. 1-6; bronze pin from IIIrd – IVth period of the Iron Age – fig. 7; clay spindle whorl – Fig. 8. Drawn by P. Dziedzic.
- Pl. 9. Czerna, site 11. Outline and cross-sections of features 1360, 1488, 1457, 1460. Lusatian culture.
- Pl. 10. Czerna, site 11. Outline and cross-section of feature 1334 (semi-subterranean house). Lusatian culture.
- Pl. 11. Czerna, site 11. Outline and cross-section of feature 9260 (semi-subterranean house). Lusatian culture.
- Pl. 12. Czerna, site 11. Outline and cross-section of feature 340. Lusatian culture.
- Pl. 13. Czerna, site 11. Selection of Lusatian culture pottery. Drawn by J. Orlicka.
- Pl. 14. Luboszów, site 2, Bolesławiec district. Outlines and cross-section of feature 34 (remains of a hut). Lusatian culture.
- Pl. 15. Iłowa, site 22, Żagań district. Concentration of huts from Hallstatt Period. Lusatian culture.
- Pl. 16. Lubieszów, site 1, Żagań district. Features 228 and 229 with storing vessels of Białowice culture. Drawn by J. Wenzel.
- Pl. 17. Lubieszów, site 1. Feature 189 (A) and the inventory (B: 1-2) Białowice culture. Drawn by J. Wenzel.
- Pl. 18. Lubieszów, site 1. Feature 16 (A) and the inventory (B: 1-6) Luboszyce culture. Drawn by J. Wenzel.